

"Қазақстан Республикасының қаржы органдары"

5B030400 – заңтану мамандығы бойынша

Дәріс сабақтарының тезисы

Тақырып 1 дәріс «Қаржы жүйесі және мемлекеттің қаржылық қызметінің мәселелері»

Түйінді сөздер: Қаржы, қаржы жүйесі, мемлекеттік қаржылар, мемлекеттің қаржылық қызметі, мемлекеттің ақшалай қорлары және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Қаржы және мемлекеттің қаржылық қызметінің түсінігі.
Мемлекеттің қаржылық қызметінің мақсаты, міндеті және қағидалары.
2. Қаржы жүйесі және оның құрамы.
3. Мемлекеттің қаржылық қызметінің әдістері мен нысандары.

Тезис:

Қазақстан Республикасының қаржы құқығы пәнін оқуды бастаудан бұрын біз қаржылардың ғылыми тұрғыдан мағынасы мен экономикалық табиғатын анықтауымыз қажет.

Қаржылардың қоғам және жекелеген азаматтардың өмірінде алатын орны, олардың мұқтаждықтарын қамтамасыз ету жөнінде атқаратын рөлі өте зор. Қаржылар мемлекеттің өсіп дамуының материалдық негізі және тірегі, сондай-ақ оның міндеттері мен қызметін жүзеге асыруды қамтамасыз етудің қайнар көзі болып табылады. Қаржылық құралдар арқылы мемлекет еліміздің экономикасының өсіп дамуына белсенді, пәрменді түрде ықпалын тигізеді. Бұл жерде күнделікті қоғам өмірінде, өндіріс аясында да көбінесе қаржыларды ақша немесе қаражат деп түсінетінін айта кетуіміз қажет. Ақшалардың атқаратын қызметін білмейтін адамдар кемде-кем шығар. Ақшалар күн өлшеу, айналым, айырбас және т.б. құрал ретінде жалпыға бірдей құндылық баламасын көрсетеді.

Ал, қаржылардың атқаратын басты рөлі мемлекетке жүктелген қызметтерді орындау, қоғам және экономикаға мұқтаждықтарын қанағаттандыру болып саналады. Қаржылар сатып алу, сату, айырбастау және тұтыну процестерін жүзеге асырмайды. Тағы бір айта кететін жайт, ақшаларды пайдалану А - Т және Т - А процесінде тікелей жұмсау түрінде көрініс тапса, ал мемлекеттік қаржыларды жұмсау – бөлу нысанында жүзеге асырылып, тікелей пайда табу көзделмейді.

Өркениетті, нарықтық мемлекеттердің өзінде де қаржыларға айрықша көңіл бөлінеді. Себебі, осы дамыған елдердің қаржы жүйесі арқылы ұлттық табысты қайта бөлу көрсеткіші елу пайыздан асып отыр. Осыған байланысты, олардың мемлекеттік бюджеттерінің көлемі күрт өсіп отырады.

Сонымен, қаржылардың көпқырлы ұғым екенін байқадық. Сондықтан, оның мәнін ашып көрсету мақсатында оны бірыңғай термин ретінде қарастырсақ, онда оның негізгі үш қырынан көрініс табатынын көреміз.

Біріншіден, қаржылар деп өндіріс және тұтытуда экономикалық ресурстардың бір түрі ретінде пайдаланылатын ақшаларды және ақша қаражаттарын айтуға болады.

Екіншіден, қаржылар ақша қаражаттарының жиынтығы ретінде қаржыландыру терминімен байланыста болады. Сондықтан болар, бұл жерде қаржы термині мемлекетті, кәсіпорындарды, кәсіпкерлерді, аумақтарды, әлеуметтік-экономикалық т.б. бағдарламаларды қаржылық ресурстармен қамтамасыз етудің қайнар көзін, көлемін, түрлерін және тәсілін білдіреді.

Үшіншіден, қаржылар арнайы және дербес экономикалық категория ретінде бөлу қатынастарын көрсетеді. Нақты бағыттарға арналып ақша бөлу түрінде жүзеге асырылатын қаржыландырудың өзі бөлу болып табылады.

Сонымен, қорыта келсек, экономикалық категория ретіндегі қаржыларды өте маңызды белгілері қаржылық қатынастардың бөлу сипатында болуы, ақша нысанындағы құнның тек бір жақты қозғалысын білдіруі.

Енді осы қаржылар жөнінде оқымысты ғалымдардың көз қарастарына көз жүгірте отырып, салыстырып өрейік. Қаржылық құқық саласының көрнекті ғалымы А.И. Худяков «қаржы» термині латынның «финис», яғни қандай да істің бітуі арқылы немесе төлемнің, жалақының төленуі мерзімі деген сөзден туындаған дейді. Орта ғасырлық латын тілінде «финанс» міндеттіқшалай төлем деген мағынада айтылған болатын. XVIII ғасырда француздар «финанс» деп мемлекеттің шығыс пен кірісін, мемлекет мүліктері жиынтығын немесе мемлекеттік шаруашылықты айтатын болатын. Ал, қазіргі кезде «финанс»- қаржы терминінің мағынасы ақшалармен тығыз байланысқан. Сондықтан болар үштеген жағдайларда қолда бар немесе құжат жүзіндегі ақшалар деген түсінік қалыптасқан. Ал, экономистер азаматтардың, мемлекеттің, заңды тұлғалардың қаржылары деп бөлінеді. Кейбіреулер тар мағынада қаржылар тек мемлекет пен заңды тұлғалардың ақша қаражаттарын қамтиды деп түсіндіреді.

Сонымен, қорыта келгенде, қаржылар деп мемлекеттің ақшалай кірістерін қалыптастыру, бөлу және пайдалану процесінде туындайтын экономикалық қатынастардың жүйесін айтамыз.

Енді осы жөңарыда айтылған барлық ғылыми көзқарастарды тұжырымдасақ, «қаржы» терминінің екі категориядан тұратынын көреміз: материалдық және экономикалық. Материалдық мағынада «қаржы» деп, мемлекеттің өз қарамағындағы ақша қаражаттары қорларының жиынтығын айтамыз.

Бұл жерде айта кететін бір жағдай, күнделікті өмірде, халық арасында қаржыны көбінесе ақша деп түсінеді. «Финансымыз таусылды», «Финанс жағынан қиналып тұрмыз» деген сөздерді әрқайсымыз жиі естіп жүрміз. Қаржы мен ақшаның айырмашылығын айтып өткенбіз. Сондықтан, қаржыны ақша деп түсінген қателік. Өйткені, қаржылар, жаңа айтып кеткендей, тек мемлекет қарамағындағы ақша қаражаттары қорларының түрлері болғандықтан, олар тек мемлекетке мүдделі, яғни мемлекетпен тығыз байланыста. Сонымен қатар, қаржыларды мемлекеттің мемлекет болып қалыптасуының ең басты және бірден-бір материалдық тірегі, деп айтсақ дәлірек болар. Ал, егер қаржыларды ақша деп түсінсек, онда олар тек мемлекет қорларындағы ақшалар ғана. Жаңа, кейде қателесіп, қаржыны ақша деп атап жүрміз дегенбіз. Бұл жағдайда күнделікті өмірде өзіміз жұмсайтын қолымыздағы жалпыға бірдей эквивалентті – нақты ақшаларды айтқанбыз.

Экономикалық категория ретінде «қаржы» деп, мемлекеттің ақшалай ресурстарын жоспарлы үрде қалыптастыратын және бөлетін, сондай -ақ олардың пайдаланылуын ұйымдастыратын экономикалық қатынастардың жүйесін айтамыз.

Сонымен, қаржылар терминінің мағынасын анықтадық.

Енді мемлекеттің қаржылық қызметіне, оны жүзеге асыру әдістері мен құқықтық негіздеріне және формаларына тоқталайық.

Мемлекеттің қаржылық қызметі, басқару қызметінің бір түрі болғандықтан, сондай-ақ басқару термині бұл аяда кең мағынада, яғни мемлекеттің уәкілетті органдар мен басқару органдарының қызметін қамтитындықтан көрініс табады. Мемлекет мақсатты және жоспарлы түрде өзінің және қоғамның мұқтаждығын қанағаттандыруға, қамтамасыз етуге қажетті орталықтандырылған және орталықтандырылмаған ақша қаражаттарын қалыптастыру, бөлу және пайдалану процесін жүзеге асырады, сондай-ақ осы ақша қаражаттары қорларының, яғни қаржылардың иесі болып табылады.

Қаржылардың көмегімен мемлекет өзіне жүктелген міндеттер мен қызметтерді іс жүзінде жүзеге асырады. Осы қаржылардың мемлекеттің материалдық базасы екенін және өсіп дамуына ықпал тигізетінін білеміз. Мемлекеттің қаржылық қызметі барысында

мемлекет (немесе оның уәкілетті органы) экономикалық қаржылық қатынастардың субъектісі болады, сондай-ақ осы қатынастар қаржылық-құқықтық қатынастарға айналғаннан кейін де сол әртебелері сақталып қала береді. Сондықтан, қаржылық - экономикалық қатынастар әрқашанда императивтік нысанда, яғни өктем ұйымдастыру түрінде жүзеге асырылады.

Сонымен, мемлекеттің қаржылық қызметі деп, өз меншігіндегі ақша қаражаттар қорларын қалыптастыру, бөлу және оның дұрыс пайдалануын ұйымдастыру жөніндегі мемлекеттің іс-әрекетін айтамыз.

Мемлекеттің қаржылық қызметі іс жүзінде барлық шаруашылық субъектілерін қамтиды. Мемлекеттің ақша қорлары, әрқашанда мемлекеттің қаржылық қызметінің түпкілікті объектісі болып есептелінеді. Қаржылық қызметтің процесінде қаржылардың үш қызметі жүзеге асырылады.

Бірінші қызметінің мәні мынада: жаңа, қаржылар туралы сөз қозғағанымызда мемлекеттің өз меншігіндегі ақша қаражаттары болмай, мемлекет бола алмайды дегенбіз. Ендеше осы қызмет арқылы мемлекет өз мұқтаждықтарын өтеуге қажетті ақша қаражаттарын жиыстырады және осы қаражаттарды ақша қорларына қалыптастырады, яғни мемлекет өз мұқтаждығын өтеуге қажетті ақша қаражаттарын жұмылдырады.

Бірақ біз мемлекеттің алға қойған негізгі мақсаты – тек ақша қаражаттарын қалыптастыру ғана емес екендігін білеміз. Сондықтан, екінші қызмет, мемлекеттің өзіне және өз тарапынан жасалатын қызметтеріне пайдаланудан тұрады.

Үшінші қызмет – мемлекеттің ақша қорларын қалыптастыру және бөлу, сондай-ақ қандай да болмасын шаруашылық субъектілерінің осы қорлардан алған ақша қаражаттарын мақсатқа сай пайдаланулары кезіндегі барлық әрекеттерін дұрыс және заңды болуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Енді мемлекеттің қаржылық қызметін, мақсатын, міндетін және негізгі қағидаларын қарастырып өтейік.

Қаржылық қызметтің негізгі мақсаты- қоғамның әлеуметтік-экономикалық қызметінің дұрыс жұмыс істеуіне қолайлы жағдай жасау болып табылады.

Мемлекет өз қаржылық қызметін орындау барысында мынадай негізгі қағидаларға сүйенеді: қоғамның мүддесіне бағыну және оған есеп беру; жариялық; заңдылық; жоспарлық және нормаға сәйкестік; ақша қаражаттарын жұмсау барысындағы оны үнемдеу және құнттау. Мемлекеттің бастапқы пайда болған кезінде мемлекеттік қаржылар ешқандай түрлерге бөлінбей, тек қазына деген түсінікпен аталған. Алайда мемлекеттің қызметінің дамуы барысында және оның әкімшілік-территорияларға бөлінуі мемлекеттің қаржыларын белгілі бір жүйе құруға әкеп соқты. Соңында қаржылар мемлекеттің ақша қорларының жиынтығы ретінде белгілі бір қорларға бөліне бастады.

Қаржы жүйесінің институттары:

- бюджет жүйесі;
- белгілі бір мақсатпен құрылған бюджеттен тыс қорлар;
- мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелердің ақша қорлары;
- сақтандыру;
- несие беру.

Орталықтандыру дәрежесі мен осы институттарға жататын ақша қорларының түрлері бойынша Қазақстан Республикасының қаржы жүйесінің институттары орталықтандырылған және орталықтандырылмаған болып екіге бөлінеді.

Құқықтық нысан дегеніміз, ақша қаражаттары қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру кезіндегі мемлекеттік органдардың құқықтық нормаларға сәйкестендірілген немесе құқықтық нормаларды іс жүзінде қолданатын әрекеттері.

Қаржылық процесінде қолданылатын нақты құқылық нормалар толық – өктем және атқару- өкім ету түрінд жүргізіледі. Сонымен қатар бұл процеске барлық мемлекеттік органдар қатысады.

Мемлекеттік органдар қаржылық қызметті жүзеге асыру кезінде уәкілеттілікт ер көлемінде қаржылық ресурстарды қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру , сондай-ақ пайдалануы жөнінде бақылау жүргізу саласында пайда болатын қоғамдық қатынастарды реттейтін қаржылық-құқылық актілерді қабылдайды. Осы актілерді қабылдау мемлекеттің қаржылық қызметінің құқылық формасы болып табылады.

Қаржылық-құқылық актілер төмендегідей болып келеді: нормативті қабілеті бар заң актілерін (қаржылық заңдар) қабылдау; дербес қаржылық -құқықтық шарттар жасау; мемлекеттің өз құқықтары мен міндеттерін нағызлы бір қаржылық құқықтық қатынастарда жүзеге асыруы.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1)
10. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдағы арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
16. 2013 жылғы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.

19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

1. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
2. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
3. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
4. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
5. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
6. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
7. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
8. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
9. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
10. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Москва, Юрайт, 2000
11. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
12. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
13. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
14. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
15. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
16. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
17. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
18. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
19. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
20. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 2 дәріс. Қаржылық құқық - құқық саласы ретіндегі өзекті мәселелері

Түйінді сөздер: Қаржылық құқық, қаржылық құқықтың пәні, қаржылық құқықтың әдісі, қаржылық құқықтың жүйесі және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Қаржы құқығының пәні мен түсінігі.
2. Қаржы құқығының реттеу әдістері.
3. Қаржы құқығының жүйесі.
4. Мемлекеттің қаржылық қызметінің құқықтық негіздері.

Тезис:

Қаржы түсінігін өткенде, біз оның екі мағынасын ашып үрсеткен болатынбыз. Яғни, материалдық мағынада қаржылар мемлекет қарамағындағы ақша қаражаттары қорларының жиынтығын, ал экономикалық категория ретінде қаржылар мемлекеттің ақша

қаражаттары қорларын қалыптастыратын, бөлетін және пайдалануды ұйымдастыратын экономикалық қатынастардың жүйесін білдіреді деп айқанбыз.

Мемлекетке қажетті ақша қаражаттары қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру жөніндегі мемлекеттің немесе оның уәкілетті органдарынан іс-әрекеттері мемлекеттің қаржылық қызметі болып табылатынын білеміз. Осы мемлекеттің қаржылық қызметінің, яғни мемлекеттің ақша қаражаттары қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру барысында пайда болатын қоғамдық қатынастар қаржы құқығының пәні болып табылады.

Қаржылар экономикалық категориялардың бірі болғандықтан жоғарыда көрсетілген қоғамдық қатынастар экономикалық қатынастар жүйесіне кіретін қаржыларға байланысты қатынастар қаржылық қатынастар болып табылады.

Қаржылық-экономикалық қатынастардың өздеріне тән белгілері бар, олар: біріншіден, бұл қатынастар ақшаға байланысты қатынастар болып табылады. Бірақ ақшаға байланысты қатынастардың бәрін бірдей қаржылық қатынастар деп айта алмаймыз. Мысалы, ақша қорларын пайдалану жөніндегі қатынастар қаржылық қатынас тарға жатпайды. Өйткені, «пайдалану» терминінің экономикалық мағынасына тоқталсақ, ол «пайда табу», «пайдақылу» деген мағынада айтылады. Ақшаның өзіндік тұтынушылық құны жоқ. Тұтыну құны деп белгілі бір заттың өзіндік пайдалылығын, адам мұқтажын қанағаттандыруарлық мүмкіншілігін айтамыз. Сондықтан ақшаны пайдалану экономикалық қатынастың бір түрі, айырбас процесінде ғана жүзеге асырылады, яғни ақша тауар қатынасында. Ал бұл қатынасты азаматтық құқық пәніне жатқызамыз.

Екіншіден, қаржылық қатынастар мемлекеттің өсіп-дамуымен, өркендеуімен болады және осы мемлекеттің қызметін жүзеге асыру процесін ақшалай қатамасыз етеді. Сондай-ақ, қоғам мұқтаждығы мен мүддесіне қажетті ақша қаражаттары қалыптастырады.

Үшіншіден, қаржылық қатынастар арқылы қаржылардың өткен тақырыпта айтып кеткендей, үш қызметі жүзеге асырылады.

Төртіншіден, бұл қатынастар мемлекеттің қаржылық қызметінің нәтижесінде пайда болады. Бесіншіден, қаржылық қатынастардың өздеріне тән, ерекше қасиеті бар, олар балама түрде кездеспейді. Балама түрде болмайтын себебі, олар «ақша-тауар», «тауар-ақша» қатынастарын жүзеге асырмайды. Қаржылық қатынастар тауар түріндегі құнның біржақты қозғалысын ғана білдіреді. Алтыншыдан, бұл қатынастар экономикалық қатынастар болып есептелгендіктен базистің құрамына жатады. Жетіншіден қаржылық қатынастар әрқашанда құқықтық нысанда кездеседі және олар қаржылық-құқықтық қатынастар түрінде болады. Сонымен мемлекеттің алға қойған мақсатын жүзеге асыруға қажетті ақшаны қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру процесінде пайда болатын қоғамдық қатынастар құқықтық реттеуді керек етеді.

Енді осы қоғамдық қатынастарды, яғни қаржылық -экономикалық қатынастарды құқықпен реттесек, қаржылық-құқықтық қатынастар пайда болады. Бұл қаржылық-құқықтық қатынастарды мемлекеттің қаржылық қызметінің нәтижесінде пайда болатынын және оның тек қаржылық құқық пәні болып есептелінетінін есте сақтау қажет.

Осы атаған экономикалық және құқықтық белгілердің жиынтығы қаржылық қатынастардың ішінен, ал қаржылық-құқықтық қатынастарды жалпы құқықтық қатынастардың ішінен, ал қаржылық-құқықтық қатынастарды жалпы құқықтық қатынастардың ішінен бөліп шығаруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, олардың ақша қатынастарын реттейтін азаматтық, еңбек және басқа да құқық нормаларынан айырмашылығы бар екенін көрсетеді. Осы айтқандарымызды қорыта келсек, қаржы құқығы деп, мемлекеттің ақша қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру барысында пайда болатын қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығын айтамыз.

Қаржы құқығының ғылымы деп, қаржылық құқықтың құқық саласы ретіндегі мағынасы, рөлі мен маңызы туралы, сондай-ақ дамуы туралы түсініктемелер мен ілімдердің жиынтығын айтамыз.

Қаржы құқығы ғылымының негізін қалап, дамытқан, көптеген қаржылық-құқықтық ғылым көзқарастарын дүние жүзілік көлемде ғылыми тұрғыдан дәлелдеп, ілімге айналдырған бұрынғы кеңестер одағының осы саладағы көрнекті ғалымдары В.В.Бесчеревных, М.И.Ровинский, Н.И.Химичева және т.б. атап өтуге болады.

Қазақстан бойынша осы қаржы құқығы ғылымы саласында талай жылдар бойы ат салысып келе жатқан А.И.Худяков, С.М.Найманбаев – Қазақстан Республикасындағы қаржы құқығының негізін қалаушылар.

Қаржы құқығы ғылымының пәні – мемлекеттің қаржылық қызметінің түрлері мен әдістерінен, қаржылық бақылаудан, сондай-ақ өзара байланысқан және бір даму жүйесіндегі қаржылық құқықтық нормалар мен олар реттейтін және бекітетін қоғамдық қатынастардан тұрады.

Қаржы құқығы ғылымының өзіне ғана тән қасиеті қаржылық-экономикалық ғылымымен өте тығыз байланыста болуы.

Қаржылық ғылым пәні – мемлекеттің ақшалай қорларын, сондай-ақ қоғамдағы басқа да табыстарды қалыптастыру, бөлу және пайдалану кезіндегі экономикалық қатынастар болып табылады.

Қаржы құқығында қоғамдық қатынастарды құқықпен реттеудің екі әдісі қолданылады:

- біржақты-өктем, әмірлі әдіс (б.а. императивтің-әмірлі)
- қаржылық шартты әдіс (яғни, диспозитивтік-келісімге келу)

Бірінші әдістің кеңінен таралғанын мемлекеттің қаржылық қызметінің маңызынан білеміз (әсіресе, ақша қаражаттарын табу, жиыстыру элементтері бізге белгілі). Мысалға алсақ, халықтан салық салу кезінде, ақша иесінің еркі (тілегі) есепке алынбайды, ақша қаражаттары міндетті және ықтиярсыз түрде жиналады. Бірақ кей кездерде, қаржылық қызметті жүзеге асыруға мемлекет тарапынан икемділік көрсетіледі, яғни, ақша қаражаттарын табу, жинастыру кезінде мәжбүр ету әдісін қолданбай-ақ, төлеушілер өз еріктерімен ақшаларын береді. Мәселен, мемлекеттік заедарды сатып алу, жинақ банктерінде азаматтардың ақшаларын сақтау кезінде. Бұл жағдайларда мемлекет шарт жасасу әдісін қолданады. Мысалы, банктердің қарыз беруі. Шарт жасасу, келісімге келу әдістері негізінде қаржылық қызметтің несиелік қатынастарын реттеуге қатысады (немесе қатысуы қажет), өйткені несие беру қатынастарының экономикалық табиғаты екі жақтың келісімсіз ұымдастыру мүмкін еместігін ескеріп, қарыздың сомасы, оның қайтрылу мерзіміне және процентіне келісу, т.б. туралы талап қояды. Қазіргі кезде қолданылатын мына төмендегідей қаржылық шарттарды атап көрсетуге болады:

- бюджеттік-банктік заемдар шарты (бюджеттің мемлекеттік банктерден қарыз алуы);
- бюджетаралық ссудалар шарты (қандай да болмасын жергілікті бюджеттің өзінен төмен тұрған бюджеттердің қаржылық дәрменсіздігіне көмек ретінде қарыз беруі);
- мемлекеттік заем шарты;
- азаматтардың ҚР жинақ банктерінде ақша сақтау шарттары;
- ведомстволық ссудалар шарты (министрліктің қол астындағы кәсіпорындарға қаражат беруі);
- мемлекеттік банктің несие беру шарты.

Осы айттынан келісім -шарттарының бәрі қаржылық қызмет процесінде қолданылады да, қаржылық-құқықтық шарттарға жатады.

Қаржылық шарттардың құқықтық ерекшеліктеріне мыналар жатады:

- қаржылық шарттар мемлекеттің қаржылық қызметін жүзеге асырудың заңды жолы болып табылады;

қаржылық шарттар, өздеріне тән экономикалық қасиеттерге байланысты қаржылық қатынастар болып табылатын қоғамдық қатынастардың заңды түрі ретінде кездеседі және бұл шарттарда екі жақтың келісімі өте қажет;

- қаржылық шарттың бір жағында әрқашан да мемлекеттің біртұтас өзі уәкілдік еткен органы туралы, мысалы ҚР Ұлттық банкі;

- шартқа қатысатын екі жақта азаматтық құқыққа тән тең құқық болмайды. Мұндағы қатынастар сияқты мемлекеттік-өктем сипатта болғанымен, құқықпен реттеудің әмірлі әдістеріндей үзілді-кесілді емес, кейбір белгілі жерлерінде қолданылады.

- қаржылық шарттардың қайсысы болмасын, тек екі жақтың келісімімен және өзара міндеттеме алулары арқылы жасалады.

Бұл жерде шартқа қатынасатын екі жақтың бірі мемлекет те, екінші жағы мемлекетпен шарт жасасуға өз еріктерімен келісім берген субъектілер. Құқықпен реттеудің әмірлі әдісін қолданған кезде қатынасқа қатысу міндеті мен қаржылық міндеттеме мемлекеттің біржақты еркінен пайда болып отырады. Мысалы, салықтар ақша төлеушілерден бюджетке өтеді, басқа ешқайда жіберілмейді, яғни ақша қаражаттары бір бағытта ғана қозғалады.

Ал, енді азаматтық -құқықтық шарттың құзыры жүретін келісімдегі екі жақтың құқықтары мен мемлекет уәкілдік еткен органмен қаржылық шартқа қатысатын жақты салыстырсақ, осы екінші жақтың ерік білдіруінің, яғни мемлекетпен немесе оның уәкілетті органның келісіміне келуі тек құқының шектелуі екенін көреміз. Ерік білдіру тек құқықтық қатынасқа қатысуға өз еркімен келісуі, ал екі жақтың келісімге келуі тек қаржылық міндеттеменің көлемі мен мерзімін белгілеуден ғана тұрады. Келісім шарттың қалғанын құқықтық қатынастың өкім етуші субъектісі мемлекеттің өзі мен мемлекет мүддесін көздейтін орган анық белгілейді.

Сонымен, реттеу құралы ретінде және қаржылық шарт субъектілерінің ықпал ету әдістері бойынша қаржылық арт біржақты өктем құқықпен реттеу әдісі мен азаматтық -құқықтық келісім әдісі аралығынан дербес орын алып отыр.

Қаржы құқығы басқа да құқық салалары сияқты мемлекеттің заң шығарушылық қызметі барысында пайда болады. Мұны айтып отырғанымыздың себебі, қалыптасқан дәстүр бойынша қаржы құқығы кейінірек, әкімшілік және мемлекеттік құқықтардан бөлініп шығуының нәтижесінде пайда болды деп айтылып жүрді. Бұл көзқарас дұрыс деп айтсақ қателікке ұрынамыз, өйткені қаржылар – мемлекеттің атрибуты, яғни ерекше белгі – нысаны. Қандай да болмасын мемлекеттің пайда болған уақытынан бастап, қаржылар пайда болды. Ал, қаржылық-экономикалық қатынастар объектілік түрде тек қаржылық -құқылық қатынастар арқылы өмірден орын алады. Былайша айтқанда, қаржылардың қаржылық-құқықтық болуын белгілейді. Дәлелдемекші көзқарасымызда мемлекет, қаржылар және қаржы құқығы өзара тығыз байланыста бола отырып, бір уақытта пайда болған деп айта аламыз.

Қаржы құқығының жүйесі барлық құқық салаларына тән жалпы және ерекше бөлімнен тұрады.

Жалпы бөлімге мына институттар кіреді:

- мемлекеттің қаржылық қызметінің құқықтық негіздері;
- мемлекеттің саласындағы бақылау;
- қаржылық жоспарлау;
- қаржылық бақылау;
- мемлекеттің ақша жүйесінің құқықтық негіздері;
- валюталық реттеу.

Қаржы құқығының ерекше бөлімінің құрылымында қаржы жүйесінің құрылымы жатыр. Оның әрбір институты белгілі қоғамдық қатынастардың жиынтығы бола отырып, қаржы құқығының ерекше бөлімінің құқықтық реттеу пәнін көрсетеді. Осыған байланысты қаржы құқығының ерекше бөлімінің құқықтық реттеу пәнін көрсетеді. Осыған байланысты қаржы құқығының ерекше бөлімі мына институттардан тұрады:

- бюджеттік құқық;
- қаржылық шаруашылық құқығы (мемлекеттік және жергілікті кәсіпорындардың қаржы қорлары қалыптасуының қайнар көздерін құқықтық реттеу);

- салық құқығы;
- банктік құқық (мемлекеттік несие берудің құқықтық негіздері);
- сақтандыру құқығы.

Бюджеттік құқық мемлекеттік бюджетті қалыптастыру және бөлу кезінде пайда болатын қатынастарды реттейтін қаржы құқығының бөлімі.

Қаржылық-шаруашылық құқық – бұл өз меншігіндегі ақша қорларын қалыптастыру, сондай-ақ осы ресурстар мен қорларды сала ішінде бөлу кезінде пайда болатын қатынастарды реттейтін қаржы құқығының бөлімі. Салық құқығы мемлекеттік бюджеттің қалыптасуының негізгі қайнар көзі болып табылатын салықтар мен басқа да міндетті төлемдердің құқықтық негіздерін реттейтін қаржы құқығының бөлімі.

Банктік құқық – банктердің ссудалық қорларын қалыптастыру және жұмсау кезінде пайда болатын қатынастарды реттейтін қаржы құқығының бөлімі.

Сақтандыру құқығы – мемлекеттің мүлікті және жеке басты сақтандыру ақшалай қорларын қалыптастыру, бөлуге байланысты пайда болатын қатынастарды реттейтін қаржы құқығының бөлімі.

Мемлекеттік қызмет әртүрлі әдістер арқылы жүзеге асырылатынын білеміз. Осы қаржылық қызметті жүзеге асыру барысында қаржылар атқаратын үш қызмет бар екені туралы алдында айтып кеткенбіз. Қаржылық қызметінің ең басты мемлекеттің ақша қаражаттары қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру сияқты үш әдістен тұратыны да бізге белгілі. Осы мемлекеттің қаржылық қызметін жүзеге асыру барысында пайда болатын қатынастар құқықтық нормалармен реттеуді қажет етеді. Демек, мемлекет атынан жүзеге асырылатын қаржылық қызметтің қандай түрі болмасын (бюджеттік, банктік, сақтандыру және т.б. қызметтері) құқықтық негіздерге сүйене отырып атқарылады.

Қаржылық қызметтің құқықтық негізінде бірінші кезекте ҚР Конституциясы – Ата заңымыз, арнайы қаржылық (қаржылар, салықтар, банктер, сақтандыру, валюта т.б.) заңдар мен нормативтік құқықтық актілер жатады.

Ұсынылатын нормативтік құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативтік материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V
6. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
7. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
8. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
9. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы Қазақстан Республикасының 2015-

2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы

10. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
11. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
12. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
13. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
14. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
15. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
16. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
17. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы
18. Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

19. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
20. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
21. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
22. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
23. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
24. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
25. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
26. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттік қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
27. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
28. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Москва, Юрайт, 2000
29. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
30. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
31. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
32. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
33. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
34. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
35. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
36. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
37. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
38. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алматы, 1992.

Тақырып 3 дәріс. Қаржылық-құқықтық нормалар және қаржылық құқықтық қатынастардың өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Қаржылық құқық нормалары, қаржылық құқық қатынастар, заңи фактілер, және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Қаржылық құқықтық нормалар: түсінігі, өздеріне тән белгілері мен ерекшеліктері, құрылымы.
2. Қаржылық құқықтық нормалардың негізгі түрлері, топтастырылуы. Қорғаушы және реттеуші қаржылық құқықтық нормалар.
3. Қаржылық құқықтық қатынастар: түсінігі, өздеріне тән белгілері, түрлері, объектілері.
4. Қаржылық құқық және қаржылық құқықтық қатынас субъектілері: түрлері, құқықтық жағдайларының ерекшеліктері.
5. Қаржылық құқықтық қатынастардағы заңи фактілер: түсінігі, маңызы, функциялары.

Тезис:

Қаржылық құқықтық қатынастар - құқықтың нормаларымен реттелген қаржылық экономикалық қатынастар. Қаржылық құқықтық қатынастардың өздеріне тән белгілері:

1. Олар мемлекеттің қаржылық экономикалық қатынастарды құқықпен реттеуінің нәтижесінде пайда болады және олардың құқықтық формасы болып саналады.
2. Қаржылық құқықтық қатынастардың объектісі ақшалар немесе ақшалай міндеттемелер болып табылады.
3. қаржылық құқықтық қатынастардың міндетті субъектісі мемлекет болып табылады.
4. қаржылық құқықтық қатынастар мемлекеттік өктем сипатта болады.
5. қаржылық құқықтық қатынастар мемлекеттің ақшалай қорларын қалыптастыруға бөлуге және пайдалануын ұйымдастыруға байланысты процестерді білдіреді.

Маңызы бойынша қаржылық құқықтық қатынастар материалды және ұйымдастырылуы бойынша болып бөлінеді. Материалдық қаржылық құқықтық қатынастар ақша қаражаттарының тікелей қозғалысын білдіреді.

А) өлеушілерден қандай да болмасын мемлекеттік қорғау өтуі арқылы оның қалыптасу процесін көрсетеді.

Б) бір қордан басқа қорғау өтуі арқылы мемлекеттің ақша қаражаттарын бөлу процесін көрсетеді.

В) қордан мемлекеттік ақша қаражаттарын нақты алушыға.

Ұйымдастырылуы бойынша қаржылық құқықтық қатынастар мемлекеттің ақша жүйесін және оның қаржылық құрылымын қаржылар саласындағы басқару органдарының жүйесін қорларды қалыптастыру және бөлу процестерін жоспарлауды ұйымдастыру сондай-ақ мемлекеттің ақша қаражаттарын пайдалануға бақылау жасау процестерін білдіреді.

Қорларға байланысты қаржылық құқықтық қатынастар былайша бөлінеді:

1. бюджеттік
2. қаржылық-банктік
3. қаржылық-сақтандыру
4. қаржылық-шаруашылық

Құқықтық реттеу әдісіне байланысты қаржылық құқықтық қатынастар біржақты өктем және шартты болып бөлінеді.

Біржақты - өктем қаржылық құқықтық қатынастар мемлекеттің біржақты өмірінің негізінде пайда болады және өктемдік және бағыныштылық моделі бойынша құрылады.

Шартты қаржылық құқықтық қатынастар екі жақтың келісіміне негізделеді.

Мемлекет нақтылы қаржылық құқықтық қатынастарда өзінің қаржылық қызметін жүзеге асыра отырып мына төмендегідей көрініс табуы мүмкін:

1. тұтастай өзі;

2. а) мемлекет атынан; б) өзінің атынан бірақ мемлекеттің тапсырысуымен және оның мүддесін көздей отырып іс әрекет жасайтын өзінің органы арқылы.

Қаржылық құқықтық қатынас субъектілері мемлекеттік органдардың белгілері:

1. осы органдардың қызметтері мемлекеттің қаржы жүйесінің құрамына кіретін ақша қорларын қалыптастыру бөлу және пайдалануды ұйымдастыру процестерін көрсетеді.

2. бұл субъектілер өздеріне тиісті өктем өкілеттілік берілген мемлекеттік орган ретінде есептеледі.

3. олардың іс әрекеттері жалпы мемлекеттік мүддемен анықталады.

4. осы әрекеттер барысында мемлекет функциялары жүзеге асырылады.

5. осы туындайтын қоғамдық қатынастар өздерінің құқықтық және экономикалық белгілері бойынша қаржылық болып табылады.

Қаржылық құқықтық қатынас субъектілерінің түрлері:

1. мемлекеттің біртұтас өзі

2. мемлекеттік өкімет және басқару органдары

3. өздерінің өкілді және атқарушы органдары арқылы әкімшілік аумақтық құрылымдар

4. заңды тұлғалар

5. жеке тұлғалар.

Қаржылық құқықтық қатынастардың пайда болуы өзгеруі және тоқтатылуы негіздері. Қаржылық құқықтық қатынастардың пайда болуы өзгеруі және тоқтатылуы негіздері қаржылық заңдарда көзделген заңды фактілер болып табылады.

Заңды фактілерге қимылдар және оқиғалар жатады: әрекет ерік білдіру нәтижесі болып табылатын заңды фактілер яғни адамдардың саналы қызметтерінің нәтижесі. Әрекеттер құқыққа сай және құқыққа сай емес болып бөлінеді. Оқиғалар адамдардың еркінен тыс пайда болатын заңдық мәні бар фактілер. Мемлекеттің қаржылық қызметінің құқықтық негіздері қаржылық қызметтің жалпы бастамасын оның принциптерін міндеттері мен міндеттерін қаржы жүйесінің құрылымын қаржылық экономикалық институттардың түрлерін сондай-ақ олардың ақшалай ұорларын білгілейтін қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты. Қаржылық қызметтің құқықтық негіздері Қазақстан Республикасының Конституциясы мен қаржылық заңдар болып табылады. Қаржылық қызмет белгілі бір құқықтық формада жүзеге асырылады. Мемлекеттің қаржылық қызметінің құқықтық формалары қаржылық қызмет мәселелері бойынша өздерінің құзыреттерінің шегінде мемлекеттік органдар қабылдаған қаржылық құқықтық яғни заңды актілер болып табылады.

Қаржылық қызметтің құқықтық формаларына:

1. Нормативтік сипаттағы заң актілерін шығару

2. мемлекеттің нақты қаржылық құқықтық қатынас субъектілерінің жүріс тұрыстарын реттеуіне қажетті дербес қаржылық құқықтық актілерді шығару.

3. қаржылық шарттар жасау

Мемлекеттің өзі субъектісі болып табылатын нақты қаржылық құқықтық қатынасты өзінің құқықтары мен міндеттерінің жүзеге асыруы жатады.

Қаржылық құқықтық актілерді топтастыру:

➤ заңдық маңызды бойынша

➤ нормативтік

➤ дербес

б) құқықтық табиғаты бойынша

➤ заңдар

➤ заңға сәйкес

в) құқықпен реттеу пәні бойынша

➤ жалпы ұйымдастырушы

➤ бюджеттік

➤ банктік

- сақтандыру
  - қаржылық шаруашылық
- г) қаржылық құқықтық актілерді шығаратын органдар бойынша:
- өкілді органдардың актілері
  - атқару органдарының актілері.
- д) қаржылық қызмет процесінде заңдылықты қамтамасыз етудің негізгі тәсілдері:
- Конституциялық қадағалау
  - Прокурорлық қадағалау
  - Қаржылық құқықтық қатынастардан туындайтын істерді сотта қарау
  - Қаржылық бақылауды жүзеге асыру
  - Кінәлілерді жауапқа тарту.

Қаржылық- құқықтық нормалардың белгілері:

- Олар мемлекеттік өктем-әмірлі сипатта болады;
- Олар уәкілетті мемлекеттік органдармен қабылданады;
- Олар баршаға бірдей жүріп-тұру ережесі;
- Олардың қаржылық заң актілерін қабылдау жолымен белгіленеді.

Қаржылық-құқықтық нормалардың рөлі мен ерекшеліктерін жақсылап түсіну үшін оларды топсастыруымыз қажет.

Қаржылық қатынасқа қатысушыларға мемлекет тарапынан жасалатын ықпалды байланысты олардың заңды құқықтарымен сипаттамалары анықталады.

Мазмұн бағыттары мен аяларына, жай-күйлері мен заңды мән-жайларына қарай әр түрге бөлінетін қаржылық құқықтық нормалардың ішіндегі аса қажеттісі реттеуші қаржылық құқықтық нормалар болып табылады.

Реттеуші қаржылық құқықтық нормалар деп қаржылық құқықтық қатынас субъектілеріне белгілі бір құқықтар мен міндеттерді жүктейтін құқықтық нормалардың жиынтығын айтамыз.

Бұл реттеуші қаржылық – құқықтық нормалар өздерінің заңды мәніне байланысты:

1. Міндет жүктейтін қаржылық-құқықтық нормалар;
2. Тыйым салынатын қаржылық-құқықтық нормалар;
3. Рұқсат беретін қаржылық құқықтық нормалар болып бөлінеді.

Міндеттейтін, яғни міндет артатын қаржылық құқықтық нормалар қаржылық құқықтық қатынасқа қатысушылардың белгілі бір іс-әрекет жасалуына бұйрық етеді. Мысалы, олар қаржылық органдарға салық төлеушілерге төлемдер сомасымен төленетін мерзімдері жөнінде хабарлама беруге бұйрық етеді.

Тыйым салатын қаржылық құқықтық нормалар қаржы саласында белгілі бір әрекеттерді жасауға тыйым салады. Сондай – ақ, осы қаржылық қатынасқа қатысушыларға тыйым салынған іс-әрекеттерді жасаудан өздерін аулақ ұстауына міндет артады. Кейбір жағдайларда тыйым салынатын нормалар рұқсат етілген іс -әрекеттердің шегін ғана анықтайды. Сондықтан тыйым салатын нормалардың саны онша көп болмайды. Көбінесе, қаржылық -құқықтық қатынастарды реттеу кезінде міндеттейтін сипаттағы нормалар қолданылады.

Рұқсат беретін, яғни уәкілет беретін қаржылық-құқықтық нормалар қаржылық-құқықтық қатынасқа қатысушылардың уәкілеттіліктері аясынан шықпай, белгілі бір іс -әрекеттерді жасауларына рұқсат беретін нормалар. Мысалы жергілікті уәкілетті орган – маслихаттар жергілікті бюджет бойынша бөлінген немесе қосымша алынған кірістерді өздерінің ұйғарымдары бойынша әлеуметтік- мәдениет шараларды неөздеріне бағынышты шарушылықтарды қаржыландыруға бағыттай алады.

Сонымен қатар, қаржылық -құқықтық нормалар тағыда бір түрге бөлінеді-ол, қорғайтын қаржылық құқықтық нормалар. Бұл нормаға қаржылық құқық бұзушылық

жасаған үшін қаржылық құқықтық қатынас субъектілеріне қолданылатын қаржылық-құқықтық жауапкершілікке тартатын құқықтық нормалар жиынтығын жатқызамыз.

Қаржылық қызмет аясында қолданылатын құқықтық реттеу әістеріне байланысты қаржылық құқықтық нормалар императивтік және диспозитивтік болып бөлінеді.

Императивтік қаржылық құқықтық нормалар қаржылық - құқықтық қатынас субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін нақты белгілеп, олардан оны міндетті түрде орындалуын талап етеді.

Диспозитивтік қаржылық -құқықтық нормалар керісінше оларға(яғни, субъектілерге) өз еріктерімен таңдауға құқық береді.

Сондай- ақ, қаржылық- құқықтық нормалар реттеу пәніне қарай: материалдық және ұйымдастырушылық қаржылық- құқықтық нормалар болып бөлінеді.

Материалдық қаржылық- құқықтық нормалар қаржылық- құқықтық қатынасқа қатысушылардың заңды құқықтары мен міндеттерінің материалдық (ақшалай) мәні болып табылады.

Яғни, азаматтар мен заңды тұлғалар мемлекет алдындағы ақшалай міндеттемелерінің түрлері мен көлемін, мемлекеттік банктің кредиттік ресурстарын қалыптастыратын түсім көздерін бекітеді.

Ұйымдастырушы қаржылық- құқықтық нормалар – мемлекеттің ақшалай қорларын қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру саласында қызмет тәртіптерін белгілейді.

Әрбір құқықтық норманың ішкі құрылысы бар. Оның құрылысы белгілі құрамды бөлшектерден тұрады: гипотеза (болжам), диспозиция (мінез-құлық ережесі) және санкциясы (жаза, шара).

Құқықтық норма гипотезасы- құқықтық норманы қолдану (немесе қолданбау) үшін қажетті өмірдегі мән-жайлардың бар екенін көрсететін құқықтық норма бөлшегі.

Бұл жерде қаржылық- құқықтық нормалар гипотезасы бірнеше нақты белгіленген шарттардан тұрақты және күрделі формада кездеседі.

Диспозиция- қалай жүріп-тұру шарты, яғни құқықтық нормалардың негізгі элементі болып табылады. Оқұқықтық қатынастарға қа тысушылардың мінез-құлқы қандай болу керек екенін анықтайтын құқықтық норма бөлшегі. Яғни, диспозиция құқықтық норманың ұйытқысы, мазмұны, өзегі.

Диспозиция субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін дәл және үзілді-кесілді көрсеткені сондай, олардың басқаша жүріп-тұруларына мұршалары келмейді. Сонымен , диспозиция- мемлекеттің ақша қаражаттарын қалыптастыру, бөлу және пайдалануды ұйымдастыру жөніндегі белгілі бір әрекеттерді жасауға ғана талап қояды, яғни тәртіп қағидасының мағынасын дәл көрсетеду.

Диспозиция үш түрлі болады:

А) жай диспозиция, егер мінез-құлықтың мазмұны ашылса;

Ә)бейнеленген диспозиция, егер мінез-құлықтың барлық мәнді бөгілері анықталса;

б)сілтеме, егерқұқықтық норма диспозициясы анықталмаған басқа құқықтық нормаға сілтесе.

Санкция- жазалау шарасы, яни қаржылық -құқықтық нормалардың талаптарын бұзғаны үшін қолданылатын жауапкершілік шаралары. Санкция арқылы әрқашанда құқықтық талаптардың орындаулары қамтамасыз етіледі.

Қаржылық-құқықтық санкциялардың өзіне тән ерекшеліктері бар. Олар ақшаға байланысты болады және норма талаптарын бұзушыларға міжбүр ету шаралары ақша қаражаттары мен қорлары арқылы қолданылады. Мысалы, уақытында төленбеген төлемдер үшін өсім пұл алынады, қаржыландыру немесе несиелеу доғарылады, немесе банктік кредит пайдаланғаны үшін көтеріңкі банктік есептеу ставкасы- процент (пайыз) төлеу міндеті артылады.

Қаржылық-құқықтық санкциялар өз құрылымында бұзылған қаржылық-құқықтық нормаларды (яғни, құқықтарды қалпына келтіретін элементтерді және жазалау элементтерін) біріктіреді.

Жоғарыда аталған қаржылық-экономикалық шаралардан басқа қаржылық тәртіп бұзылған кезде әкімшілік, қылмыстық және тәртіптік шаралар қолданылуы мүмкін.

Санкциялардың түрлері: а) абсолютті-анық; ә) баламалы; б) салыстырмалы.

Құқықтық қатынастар – құқыққа байланыстықұқық негізіндегі қатынастар. Құқықтық қатынастар қоғамдық қатынастардың ерекше түрі болып есептеледі. Сондықтан оған қатысушы екі жақтың да өзара, өздеріне тән (субъектілік) құқықтары мен міндеттері болады.

Бұл жерде айта кететін бір жайт, қандай да болмасын қоғамдық қатынастардың әлеуметтік құндылығы болуымен қатар, осы қоғамдағы қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттерін көздейтін құқықтық нормалар арқылы жүзеге асырылады.

Қаржылық-құқықтық қатынастардың барлық құқықтық қатынастарға тән жалпы сипаттамасы бірдей болғанымен, өздеріне ғана қатысты ерекшеліктері де болады:

- ❖ Қаржылық-құқықтық қатынас мемлекеттің қаржылық- экономикалық қатынастарды құқықпен реттеудің нәтижесінде пайда болады, сондай-ақ олардың заңды нысаны болып табылады;
- ❖ Қаржылық- құқықтық қатынастар өз саласына байланысты қаржылық- құқықтық болып есептеледі;
- ❖ қаржылық- құқықтық қатынастардың міндетті субъектісі – мемлекеттің біртұтас өзі немесе мемлекет мүддесін көздейтін уәкілетті органдары болып табылады;
- ❖ қаржылық- құқықтық қатынастардың материалдық объектісіне тауар немесе басқа да сатып алу, (айырбас) процесіне қатыспаған ақшалар ғана жатады;
- ❖ қаржылық- құқықтық қатынастар мемлекеттік-өктем түрде жүргізіледі, сондықтан қатынасқа қатысушылардың заң жүзінде тең құқылы емес екенін көрсетеді;
- ❖ қаржылық- құқықтық қатынастар маңызы бойынша қаржылық-экономикалық қатынастар болып табылады.

Бұл жерде айта кететініміз, қаржылық-экономикалық және қаржылық-құқықтық қатынастар қоғамдық қатынастардың әр түріне жатпайды, өйткені олар бірқоғамдық қатынастар. Сондықтан маңызы бойынша экономикалық, ал нысаны бойынша құқықтық қатынастарға жатады. Яғни, маңыздылығы бойынша- базиске, нысаны бойынша – қондырмаға жатады деп айта аламыз.

Қаржылық- құқықтық қатынастар екі түрге бөлінеді:

а) *Маңыздылығы бойынша:*

- 1) материалдық;
- 2) ұйымдастырушы.

ә) *Объектісі бойынша:*

- 1) бюджеттік;
- 2) салықтық;
- 3) банктік;
- 4) сақтандыру;
- 5) шаруашылық.

1. Материалдық құқықтық қатынас – ақша қаражаттарының тікелей – біржақты қозғалысын көрсетеді. Мысалы, өлеушілерден (жеке және заңды тұлғалардан) мемлекеттің ақша қорына (бюджетке); бір ақша қорынан – екінші қорға; республикалық бюджеттен – жергілікті бюджетке; белгілі бір ақша қорынан – нақты алушыға; Ұлттық банктің ссудалық қоры (мемлекеттің орталықтандырылған несие қоры) – заңды және жеке тұлғаларға берілуі. Бұл қозғалыстар ақша қаражаттарын пайдалану процесін көрсетпейді.

Қаржылық-құқықтық қатынастардың бір жағында әрқашанда ақша беруші – корреспондент, ал, екінші жағында, ақшаны алушы – адресат тұрады. Ақша қорларының

түрлеріне байланысты қаржылық-құқықтық қатынастар мынадай түрлерге бөлінеді: а) бюджеттік; ә) банктік; б) қаржылық-сақтандыру; в) қаржылық-шаруашылық.

2. Ұйымдастырушы қаржылық-құқықтық қатынас- қаржы жүйесінің барлық құрамалы бөлімдерінің өзара бірқалыпты әрекет жасау процестерін және қаржылық бақылау істерін жүргізуді қамтамасыз етеді, сондай-ақ қаржылық жоспарлауды жүзеге асырады.

Қаржылық құқық өз пәніне жататын қоғамдық қатынастарды реттей отырып, осы қатынастарға қатынастарға қатысатын субъектілерді, яғни қатысушылар шеңберін белгілейді және олардың заңды құқықтары мен міндеттерін тағайындайды. Осы құқықтар мен міндеттерге ие болған қатысушылар қаржы құқығының субъектілері деп аталады.

Қаржылық-құқықтық қатынастардың пайда болуы, өзгеруі және тоқталуы құқықтық нормаларда дәл анықталған жағдайларға байланысты болады. Бұл жағдайлар ғылыми тілде заңды фактілер деп аталады.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдар арналған сыба йлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі) «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
15. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
16. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі

17. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
20. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
21. Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

22. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
23. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
24. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
25. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
26. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
27. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
28. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттік қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
30. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
31. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
32. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
33. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
34. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
35. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
36. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
37. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
38. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
39. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
40. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
41. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 4 дәріс. Мемлекеттің қаржылық құрылымының құқықтық негіздерінің өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Мемлекеттің қаржылық құрылысы, мемлекеттік валюталық қаржылық қызмет, мемлекеттік қаржылық банктік қызмет, мемлекеттік кредиттік қаржылық қызмет, мемлекеттік қаржылық сақтандыру қызметі, мемлекеттік қаржылық шаруашылық қызметі және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Мемлекеттің қаржылық құрылысының құқықтық негіздері қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты ретінде: түсінігі, маңызы.

2. Мемлекеттің қаржылық құрылысы: түсінігі, құрамы, ұйымдастырылу негіздері, нормативтік-құқықтық базасы. Мемлекеттің қаржы жүйесі.
3. Мемлекеттің қаржы жүйесі. Мемлекеттің қаржылық саясаты.
4. Мемлекеттің қаржылық құрылымы және қаржылық реттеу: түсінігі маңызы.

Тезис:

Мемлекеттің қаржылық құрылымы қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің бір институты ретінде қарастырылады. Қаржылық құрылыс өзіне тән элементтерден тұрады. Олар: қаржылық жүйе, қаржылық органдардың құрылымы және қаржылық реттеу. Қаржы жүйесінің әрі Қазақстандағы бағалардың тұрақтылығын қамтамасыз ету сияқты және т.б. қаржылық құқық нормаларында бекітілген принциптерге негізделіне отырып үзге асырылады.

өз аяларына орай мемлекеттің қаржылық қызметінің:

- бюджеттік қызмет
- мемлекеттік валюталық қаржылық қызмет
- мемлекеттік қаржылық банктік қызмет
- мемлекеттік кредиттік қаржылық қызмет
- мемлекеттік қаржылық сақтандыру қызметі;
- мемлекеттік қаржылық шаруашылық қызметі
- салықтық қызмет
- Мемлекеттік инвестициялық қызмет
- Мемлекеттік қаржылық жоспарлау;
- Мемлекеттік қаржылық бақылау сияқты түлері болады.

Қазақстан Республикасының қаржылық құрылысы ауқымындағы мемлекеттің қаржылық қызметі мемлекеттік ақшалай қорларды қалыптастыру мемлекеттік ақшалай қорларды бөлу және ақшалай қорларды пайдалануды ұйымдастыру тәрізді негізгі үш әдіс арқылы жүзеге асырылады.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы (2014.16.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы (2015.23.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2016.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы

9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (2016.22.01. берілген өзгерістермен)
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдар арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі) (2016.14.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV (2016.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттік қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.

37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 5 дәріс. Қаржылық құқықтағы ақша жүйесінің құқықтық негіздерінің өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Ақша жүйесі, ақша жүйесінің құрылымы, валюталық реттеу, ақша бірлігі, ақша түрлері, ақша эмиссиялау тәртібі, валюта режимі. ақша айналымының тәртібі және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Ақша жүйесінің құқықтық негіздері қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты ретінде: түсінігі, маңызы.
2. Ақша жүйесі: түсінігі, типтері, негізгі элементтері, құқықтық негіздері.
3. Қазақстан Республикасының ақша жүйесі: нормативтік-құқықтық негіздері, айрықша белгілері.
4. Қазақстан Республикасындағы валюталық реттеу: түсінігі, құқықтық нысандары, міндеттері, әдістері.

Тезис:

Ақша жүйесінің құқықтық негіздері еліміздің ақша жүйесін белгілейтін және оның қоғам және мемлекет мүддесіне сай ойдағыдай жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты.

Осы институттың реттеу объектісі мына басты үш элемент болып табылады.

1. ақша жүйесінің құрылымы.
2. ақша айналымын ұйымдастыру оған қоса бағалы қағаздар айналымын ұйымдастыру негіздері.
3. валюталық реттеу.

Ақша жүйесі - еліміздегі қалғандардың өз функцияларының атқаруын трихи қалыптасқан және ұлттық заңдармен бекітілген ұйымдастырылу нысаны.

ақша жүйесіне мына элементтер кіреді:

1. ақша бірлігі
2. ақша түрлері
3. ақша эмиссиялау тәртібі
4. валюта режимі
5. ақша айналымының тәртібі

Ақша бірлігі еліміздегі барлық тауарлардың бағасын өлшеу жөнінде қызмет тақаратын заңмен белгіленген ақша номиналы. Ақша түрлері – заңды төлемдік күші бар ақшалардың белгілері және олардың номиналдары.

Ақшалардың екі түрі шығарылады 1) Қағаз ақшалар 2) Ұсақтаушы металл мәнәттер

Ақшалар

- құн өлшемі ретінде
- төлем құралы ретінде
- айным құралы ретінде
- қазына жию құралы ретінде көрініс табады.
- Дүниежүзілік ақшалар ретінде.

Ақша эмиссиялай тәртібі. Мемлекетіміздегі тікелей эмиссиялық орталық алтынмен қамтамасыз етілген банкноттарды және ұсақтаушы мәннеттерді шығару түріндегі пассивті операцияны жүзеге асыратын Қазақстанның Ұлттық Банкі болып табылады.

Қаржы министрлігінің қазынашылығы да эмитент болуы мүмкін.

Валюта режимі ұлттық валюта сондай -ақ шетел валютасы тарапынан мемлекет белгілеген валюталық шектеулер.

Валюталар:

- А) толығымен айналатын;
- Б) жартылай айналатын;
- В) айналымға түспейтін.

Валюталық монополия валюталық құндылықтармен мәміле жасау жөніндегі мемлекеттің айрықша құқығы. Валюталық монополия валюталық құндылықтармен мәміле жасау жөніндегі мемлекеттің айрықша құқығы. Валюталық монополия объектілері

- 1. шетелдік валюта;
- 2. шетел валютасымен көрсетілген төлем құжаттары мен бағалы қағаздар;
- 3. кезкелген түрдегі және күйдегі құнды металдар;
- 4. шикізат және өңделген күйіндегі табиғи бағалы тастар.

Ақша айналымы тауарлар сондай-ақ тауарсыз төлемдер айналасына қызмет көрсету жөніндегі қолда бар және қолда жоқ түріндегі ақша қозғалысы.

Нақты ақшалар: банкноттар, металл, мәннеттер. Қолда жоқ ақшалар чектер кредиттік карточкалар және т.б. ақша жүйесінің құқықтық негіздері еліміздің ақша жүйесін белгілейтін және оның қоғам және мемлекет мүддесіне сай ойдағыдай жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты.

Осы институттың реттеу объектісі мына басты үш элемент болып табылады:

- 1. ақша жүйесінің құрылымы.
- 2. ақша айналымын ұйымдастыру оған қоса бағалы қағаздар айналымын ұйымдастыру негіздері.
- 3. валюталық реттеу.

Ақша жүйесі еліміздегі ақшалардың өз функцияларын атқаруының трихи қалыптасқан және ұлттық заңдарымен бекітілген ұйымдастырылу нысаны.

Ақша жүйесіне мына элементтер кіреді:

- 1. Ақша бірлігі.
- 2. Ақша түрлері.
- 3. Ақша эмиссиялау тәртібі
- 4. Валюта режимі
- 5. Ақша айналымының тәртібі.

Ақша бірлігі еліміздегі барлық тауарлардың бағасын өлшеу жөнінде қызмет атқаратын заңмен білгіленген ақша номиналы. Ақша түрлері – заңды төлемдің күші бар ақшалардың белгілері және олардың номиналдары. Ақшалардың екі түрі шығарылады: 1. қағаз ақшалар. 2. ұсақтаушы метал мәннеттер.

Ақшалар:

- құн өлшемі ретінде
- төлем құралы ретінде
- айналым құралы ретінде
- қазына жию құралы ретінде көрініс табады.
- Дүниежүзілік ақшалар ретінде.

Ақша эмиссиялау тәртібі. Мемлекетіміздегі тікелей эмиссиялық орталық алтынмен қамтамасыз етілмеген банкноттарды және ұсақтаушы мәннеттерді шығару түріндегі пассивті операцияны жүзеге асыратын Қазақстанның Ұлттық Банкі болып табылады. Қаржы министрлігінің қазынашылығы да эмитент болуы мүмкін. Валюта режимі ұлттық валюта сондай ақ шетел валютасы тарапынан мемлекет белгілеген валюталық шектеулер.

Валюталар:

- А) толығымен айналатын (еркін жүретін)
- Б) жартылай айналатын (жартылай еркін жүретін)
- В) айналымға түспейтін (еркін жүрмейтін) тұйықталған.

Валюталық монополия валюталық құндылықтармен мәміле жасау жөніндегі мемлекеттің айрықша құқығы. Валюталық монополия объектілері:

- 1. Шетелдік валюта.
- 2. шетел валютасымен көрсетілген төлем құжаттары мен бағалы қағаздар.
- 3. кез келген түрдегі және күйдегі құнды металдар.
- 4. шикізат және өңделген күйіндегі табиғи бағалы тастар.

ҚР ақша жүйесінің қалыптасуы ҚР Президентінің 1993 жылы 12 қарашада қабылданған «Ұлттық валютаны енгізу туралы» Жарлығымен басталады. Сол Жарлыққа байланысты 15.11.1993 жылдан бастап «теңге» ҚР ұлттық валютасы болып табылады .

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

- 1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
- 2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
- 3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы (2014.16.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
- 5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы (2015.23.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2016.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
- 9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
- 12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (2016.22.01. берілген өзгерістермен)
- 13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
- 14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі) (2016.14.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
- 15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV (2016.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристъ, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристъ, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 6 дәріс. Мемлекеттік қаржылар саласындағы басқару мәселелері.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік қаржылар, мемлекеттік басқару, қаржылық басқарудағы өкілетті органдар және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Мемлекеттік қаржылар саласындағы басқару қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты ретінде: түсінігі, маңызы, нормативтік-құқықтық базасы.

2. Мемлекеттік қаржыларды басқару: түсінігі, басқаруды ұйымдастыру элементтері, принциптері, негізгі міндеттері. Мемлекеттік қаржыларды басқаруды қалыптастырудың және іске асырудың өктем билік, әлеуметтік механизмі мен субъективтік элементтері.
3. Мемлекеттік қаржылар саласындағы басқаруды жүзеге асырудың негізгі әдістері, құқықтық нысандары және өзекті мәселелері.

Тезис:

Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқару аясына қаржылық және кредиттік реттеу; ақша эмиссиясы; баға саясатының негіздері; Ұлттық банк, мемлекеттік банктер; мемлекеттік бюджет; жалпы мемлекеттік салалар мен бюджетке түсетін басқа да міндетті төлемдер жатады.

Қаржы саласындағы мемлекеттік басқару ісіне қатысын уәкілетті органдардың жүйесі ауқымды болып келеді, яғни, бұл аяда басқаруды жүзеге асыратын органдар қатарында басқару (атқарушы) органдарымен қоса үкімет органдары да атсалысады.

Сондықтан, бұл жерде «басқару» термині кең мағынада айтылады, яғни, мемлекеттік органдардың ұйымдастырушы қызметі мен атқарушы - билік қызметтерін бірдей қамтиды, сондай - ақ, бұл саладағы басқаруды мемлекеттік өкілді органдар мен мемлекеттік атқарушы - билік органдары жүзеге асырады. Осы қарастырып жатқан институтымыз барлық мемлекеттік органдардың қаржылық қызмегі саласындағы құзыреттерін қамтитыны бізге белгілі.

Негізінде заң құжаттарында көзделгендей қаржы саласын (бұл жерде кең мағынада түсінуге тиіспіз) басқаратын органдары арнайы құзыретті, мамандандырылған басқару (атқарушы) органдары болып табылады. Мысалы, Қаржы Министрлігі, Ұлттық банк және тағы басқалары. Ал, мемлекеттік басқару кезінде осы арнайы құзыретті органдар қатарына өкілетті органдар, яғни Парламент, жергілікті мәслихаттар қосылады. Бұлар қаржы саласындағы басқаруды өз құзіретіне жататын бағыттар бойынша жүзеге асырады, сондықтан осы іс-қимылдар басқару сипатында көрініс табады.

Жалпы, заң әдебиеттерінде қолданылатын «басқару» термині үш мағынадан тұрады:

Біріншіден, басқаруды өктем уәкілетті субъектінің баыниш- па субъектінің жүріс-тұрысына ұйымдастырылған түрдегі тигізетін ықпал деп түсінуге болады. Мысалы, министрлік өзіне бағынышты кәсіпорындарды басқарады. Бұл жерде бағынышты субъект басқару объектісі ретінде танылады.

Екіншісі, басқару дегеніміз, қандай да болмасын процестерді реттеу, яғни бұл жерде басқару объектісі процестерді жүзеге асырған және асырзтын адамдардың жүріп-тұрысы болып табылады.

Үшінші, мағынасында басқару белгілі бір ұйымдастырылған құрылымды қалыптастыратын, іштей билік сатысында өктем билік және бағыныштылыққа негізделген органдар жүйесі деп есептеледі.

Қаржылар саласындағы басқару қаржыларды басқаратын мемлекеттік органдардың жүйесін анықтайтын және олардың құзыреттерін белгілейтін қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты.

Қаржылық қызметті жүзеге асырушы субъектілердің жүріп тұруына мемлекеттік өкілетті органдардың ұйымдастырушы ықпалы.

Мемлекеттің қаржылық қызметі:

1. Қазақстан Республикасының инвестициялық қаржылық кешенін дамытуға, қаржы рыногын және ақша жүйесін ұйымдастыруға, оның ішінде ұлттық валюталық жүйені жетілдіруге және қоғамның ақшалай инфрақұрылымның тиісінше жұмыс істеуіне қолайлы жағдай жасауға;

2. Мемлекеттік билік және басқару органдарының, құқық қорғау органдарының, оның ішінде қаржылық құқықтық тәртіпті қорғау органдарының жұмыстары мен қызметінің тиісінше іске асырылуына сондай-ақ отанды қорғау ісі мен елдің қауіпсіздігін

және экономикалық егемендігін қамтамасыз етуге қажетті мемлекеттің қаржылық экономикалық әлеуетін күшейтуге;

3. Мемлекеттің қаржылық ресурстарын қоғамның әлеуметтік -экономикалық даму басымдықтары мен қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге, сондай-ақ нарықтық қатынастардың және өркениетті қаржы рыногының дамуына ықпалын тигізуге пайдалану әрізді негізгі міндеттерді шешуге бағдарланып нысаланған. Осындай жоғарыда аталған бағыттарда қаржылық қызметті басқару жүзеге асырылады.

Енді осы айтылған **бару** терминінің таза мағынасын қаржылар саласына бейімдеп пайдалансақ, онда олар мына келесідей көрініс табады:

- қаржы саласындағы басқару дегеніміз қаржылық қызметті жүзеге асырушы субъектілердің жүріс-тұрысына мемлекеттік уәкілетті органдар тигізеін ұйымдастырушы ықпалы;
- қаржыларды басқару мемлекет меншігіндегі ақша қаражаттарын тиісті бағыттарға бөлу, жұмсау болып табылады. Бұл жерде басқарушының өктем уәкілеттігі оның меншік жөніндегі өкілеттігіне, яғни дәлірек айтсақ, шаруашылықты жүргізу құқығына байланысты туындайды. Осы басқарушы субъект мемлекеттің қаржылық органы ретінде әрекет жасай отырып, өзіне тиесілі ақша қаражаттарына деген меншік құқығын жүзеге асырады;
- қаржы саласындағы басқару деп мемлекет атынан немесе мемлекетті тапсыруымен және мемлекет мүддесін көздей отырып, өз атына мемлекеттің қаржылық қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік уәкілетті органдардың жүйесін айтамыз.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы (2014.16.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусым дағы № 211-V Заңы (2015.23.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2016.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (2016.22.01. берілген өзгерістермен)

13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі) (2016.14.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95 -IV (2016.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 7 дәріс. Қаржылық жоспарлаудың құқықтық негіздерінің өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік қаржылар, қаржылық жоспарлау, қаржылық жоспарлардың жобасы, қаржылық жоспарларды қарау, қаржылық жоспарды бекіту және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Қаржылық жоспарлаудың құқықтық негіздері қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институт ретінде: түсінігі, маңызы.
2. Қаржылық жоспарлау-мемлекеттің қаржылық қызметінің негізгі бағыттарының бірі ретінде: түсінігі, объектісі, принциптері, әдістері, құқықтық негіздері.
3. Қаржылық жоспарлау процессі: мақсаты, жүзеге асырушы және атсалысушы қаржылық-жоспарлау органдары мен әу кілетті мемлекеттік органдар, стадиялары, нысаны.
4. Қаржылық жоспарлар: жүйесі, түрлері, құқықтық нысандары, ерекшеліктері. Қаржылық жоспар мемлекеттік жоспардың маңызды элементі.

Тезис:

Қаржы министрлігі кредиттік валюталық ақша салық және кедендік саясаттармен өзара байланысты мемлекеттің бірыңғай қаржылық саясатының стратегиялық бағыттарын әзірлеу және іс жүзінде жүзеге асыру сондай-ақ мемлекеттің сыртқы экономикалық қаржылық саясатын әзірлеуді жүзеге асыратын орталық қаржылық экономикалық орган. Қаржылық жоспарлауды құқықтық реттеу қаржылық жоспарларды әзірлеу қарау бекіту және орындауды ұйымдастыру процестерін жүзеге асырушы жоспарлы қаржылық органдардың құзыреттерін сондай-ақ қаржылық жоспарларды әзірлеу қарау және орындауды ұйымдастыру жөніндегі негізгі ережелерді белгілейтін қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты.

Қаржылық жоспарлау қаржылық жоспарларды жасау, қарау, бекіту және орындалуын ұйымдастыру процесі.

Қаржылық жоспарлау сатылары:

1. Қаржылық жоспарлардың жобасын жасау.
2. қаржылық жоспарларды қарау.
3. қаржылық жоспарды бекіту.
4. қаржылық жоспардың орындалуын ұйымдастыру және оның атқарылуын бақылау.

Қаржылық жоспардың құқықтық формасы қаржылық жоспарлық актілер.

Қаржылық жоспарлар жүйесі:

1. Мемлекеттің құрама қаржылық жоспары.
2. мемлекеттік бюджет.
3. Мемлекеттің валюталық жоспары.
4. мемлекеттік кәсіпорындар мен бірлестіктердің қаржылық жоспарлары.
5. мемлекеттік банктердің қаржылық жоспарлары.
6. Министрліктер мен ведомстволардың қаржылық жоспарлары.
7. мемлекеттік сақтандыру компанияларының қаржылық жоспарлары.
8. бюджеттік мекемелердің сметалары мен қаржылық жоспарлары.

Қаржылық бақылаудың құқықтық реттеу қаржылық бақылау органдарының жүйесімен құзыреттерін сондай-ақ қаржылық тексерулерді ұйымдастыру және жүргізу тәртібін белгілейтін қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты. Ресейлік оқымысты заңгер А.Жданов қаржыларды мемлекеттің және жеке мекемелердің ақша

қорларын құру, білу және пайдалану жөніндегі экономикалық қатынастар, ал қаржы жүйесін қаржылардың әртүрлі буындарының өзара байланыстары мен жиынтығы ретінде түсіну қажет деп көрсеткен. Ресейлік ғалым О.Н.Горбунова қаржы жүйесін екі тұрғыдан қарастырған:

а) әрқайсысы тиісті ақша қорларын құратын және пайдаланатын қаржылық институттардың жиынтығы;

ә) өздерінің құзыреттерінің шегінде қаржылық қызметті жүзеге асыратын мемлекеттік органдар мен мекемелердің жиынтығы ретінде.

Ал қаржылық институттардың жиынтығы өзіне орай мемлекеттің қаржы жүйесін құрды. Қаржы жүйесі мемлекеттің нарыққа өту жағдайында дамуының өзгешеліктерін көрсете отырып мынадай буындардан тұрады:

- 1) Федералдық, федерация субъектілерінің бюджеттерінен және муниципалдық бюджеттерден тұратын бюджет қоры;
- 2) Бюджеттен тыс орталықтандырылған мақсатты қорлар;
- 3) Бюджеттен тыс орталықтандырылмаған мақсатты қорлар;
- 4) Шаруашылық субъектілер мен салалардың қаржысы;
- 5) Мүлікті және жеке басты сақтандыру;
- 6) Мемлекеттік және банктік кредит.

Негізінде «қаржылар» ақша түріндегі қоғамдық өнімдерді білуге байланысты экономикалық қатынастардың едәуір аумағын қамтиды. Қаржылардың ақша сипатында болуы, олардың экономикалық құндылық категориясына жататындығын және оларды жүзеге асыру нысаны болып табылатындығын көрсетеді. Қаржыларды экономикалық категория қатарына біліп, жеке -дара шығаруымыз үшін олардың мағынасын зерттеп, зерделеп білуіміз қажет. Экономикалық теория курсынан қоғамдық қатынастар құрамына кіретін ақшалай қатынастарды экономикалық қатынастар деп айтатынын білгенбіз.

Ал экономикалық қатынастар өндірістік қатынастарға қосылатындықтан қоғамдық қатынастар өндірістік қатынастардың бір білігі ретінде базистік қатынастарға жатады. Қазақстандық экономист-ғалым Мельников В.Д. қаржылардың қаржылық қатынастардың қалыптасуын және туындауын былайша көрсетеді: қоғамдағы ұдайы өндіріс процесі бір-бірімен тығыз байланысқан және өзара тәуелді төрт сатыдан тұрады: өндіру (өндіріс); білу; айырбастау; тұтыну.

Осы ұдайы өндірістің төрт сатысы арқылы қоғамдық өндіріс процесіне қатысушылардың арасындағы тауарлық қатынастардың бар жоғы анықталады, өйткені өндірілген өнімдер бұл жерде сату-сатып алуға жататын тауарға айналады. Бұл өнімдер тұтынудан бұрын білу ғана емес, солармен қатар қатынасқа қатысушылардың да талаптары мен мүдделерін қанағаттандыруға тиісті. Осыдан байқайтынымыз өндірілген материалдық немесе материалдық емес өнімдер, көрсетілген қоғамдық өнім ретінде заттай және ақшалай түрінде көрсетіледі.

Бұл жерде өндірілген өнімдер мен басқа да қажетті заттар, қызметтер – ақшаның, яғни жалпыға бірдей балама және құндылық өлшемінің көмегімен өлшенеді. Қаржылардың экономикалық категория ретіндегі қызметтері қоғамдық жиынтық өнімді білу кезінде анық көрінеді.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы (2014.16.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусым дағы № 211-V Заңы (2015.23.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2016.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (2016.22.01. берілген өзгерістермен)
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі) (2016.14.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV (2016.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы [http: //www.akorda.kz](http://www.akorda.kz).
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.

29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Москва, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 8 дәріс. Мемлекеттік қаржылық бақылауды құқықтық реттеудің өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Мемлекеттік қаржылық бақылау, бақылау жүргізетін өкілетті органдар, бақылау объектілері мен субъектілері және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Мемлекеттік қаржылық бақылауды құқықтық реттеу қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институт ретінде: түсінігі, маңызы, нормативтік-құқықтық базасы.
2. Мемлекеттік қаржылық бақылау: түсінігі, элементтері, принциптері, салалары, топтастырылуы.
3. Мемлекеттік қаржылық бақылаудың маңызы, негізгі әдістері, түрлері, мамандандырылған қаржылық және басқа да уәкілетті органдары.

Тезис:

Республикалық қаржы комитетінің қызметінің құқықтық негіздері. Қаржы бақылау комитеті республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бақылауды Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі құзыретінің шегінде жүзеге асыратын Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің ведомствосы болып табылады. Комитеттің негізгі міндеттері:

1. Республикалық бюджеттің атқарылуын ішкі бақылауды және жергілікті бюджеттердің атқарылуын сыртқы бақылауды жүзеге асыру;
2. Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын ішкі бақылаудың және жергілікті бюджеттердің атқарылуын сыртқы бақылаудың әдіснамасын және әдістемесін әзірлеу.
3. Қойылған міндеттерге өйкес Комитет мынадай функцияларды жүзеге асырады:
4. Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау саласында орталық мемлекеттік органдарды ішкі бақылау қызметтерінің іс -әрекетін үйлестіреді;
5. Орталық мемлекеттік органдар жүзеге асыратын бақылаудың тиімділігін арттыру жөнінде ұсынымдар береді;

6. Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетіне және мәслихаттардың тексеру комиссияларына бақылау жүргізудің тиісті кесімдерін, сондай-ақ хабарлық үшін тиісті бюджеттердің атқарылуын бақылау жоспарларын жібереді.
7. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес республикалық және жергілікті бюджеттер қаражаттарының мақсатсыз әрі тиімсіз пайдаланылуын анықтау, тыю және болдырмау жөнінде шаралар қолданады;
8. Объектілер лауазымды адамдарының республикалық және жергілікті бюджеттердің қаражаттарын пайдаланудағы іс-әрекеттерінде қылмыстар белгілерін анықтаған жағдайларда бақылау материалдық, Қазақстан Республикасының заңнамасы бұзылуының өзге де фактілерін құқық қорғау органдарына береді;
9. Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бақылау саласында кадрлардың біліктілігін көтеруді және қайта даярлануын ұйымдастырады.

Қазақстан Республикасының заңнамасымен өзіне жүктелген өзге де функцияларды жүзеге асырады. Міндеттерді іске асыру және өз функцияларын жүзеге асыру мақсатында Комитет мыналарға құқылы:

- республикалық және жергілікті бюджеттердің есебінен ұсталатын мемлекеттік мекемелердің Қазақстан Республикасының бюджеттік заңнамасы талаптарын сақтауы;
- республикалық бюджетке түсімдер: шаруашылық серіктестіктеріндегі мемлекеттік үлестерге табыс, республикалық мемлекеттік кәсіпорындар таза тыбысының үлестері, акционерлік қоғамдар акцияларының мемлекеттік пакеттеріне дивидендтер, мемлекеттік мекемелерге бекітілген мүліктерді сатудан алынған қаражаттар толық және уақытылы түсуін қамтамасыз ету бөлігінде мемлекеттік органдардың қызметі.

Комитеттің құзыретіне кіретін мәселелер бойынша сатып алу-сату республикалық мемлекеттік мүлікті жалдау, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі Мемлекеттік мүлік және жекешелендіру комитетінің тиісті өтінуі болған жағдайда, оларды сенімді басқару шарттары бойынша міндеттемелердің орындалуы.

Республикалық бюджеттен берілген бюджет қаражаттарының, оның ішінде кредиттердің, сондай-ақ мемлекет кепілдік берген қарыздардың мақсатты пайдаланылуы.

Республикалық бюджет, оның ішінде мемлекет тапсырыс бойынша республикалық бюджеттік бағдарламалардың әкімшілері алған қаражатты пайдаланудың тиімділігі.

Республикалық бюджет есебінен ұсталатын мемлекеттік мекемелердің қаржылық есептілігі.

Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуы туралы Қазақстан Республикасының бюджеттік заңнамасы талаптарының бұзылу себептеріне баға беру.

Бекітілген республикалық бюджеттік бағдарламалардың (кіші бағдарламалардың) экономикалық тиімділігіне және орындылығына баға беру.

- өздері белгілеген мерзімде бақылау объектілерінен рес. республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуына бақылау жүргізуге байланысты мәселелер бойынша қажетті құжаттар, анықтамалар, ауызша және жазбаша түсіндірмелер сұрау және алу;
- орталық атқарушы органдардың ішкі бақылау қызметтерінен жоспарлар, есептер және өзге де қажетті ақпарат алу;
- республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуында анықталған бұзушылықтар фактілері бойынша бақылау объектілерінің лауазымды адамдарын тыңдау;

- республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуына бақылау жүргізуге мемлекеттік органдардың тиісті мамандарын тарту;
- заңмен қорғалатын коммерциялық және өзге де құпиялар құпиялылығы режимінің саталуын ескере отырып, республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылу мәселелеріне жататын құжаттамамен кедергісіз танысу;
- нормативтік құқықтық базаны және бақылау жүргізу әдістемесін жетілдіру мәселелері бойынша іс-шаралар әзірлеу;
- акционерлік қоғамдар акцияларының мемлекеттік пакеттері иеленуге және пайдалануға берілген мемлекеттік органдарға мемлекеттік сыртқы немесе ішкі бақылау органдарының қызметкерлерін акционерлік қоғамдар тексеру комиссияларының құрамына кіргізуді ұсыну.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы (2014.16.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусым дағы № 211-V Заңы (2015.23.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2016.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (2016.22.01. берілген өзгерістермен)
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі) (2016.14.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV (2016.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.

17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекетті салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 9 дәріс. Қаржылық-құқықтық жауапкершілікті құқықтық реттеудің өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Қаржылық-құқықтық жауапкершілік, қаржылық құқық бұзушылық. Құқық бұзушылықтың құрамы, объект, объективтік жақ, субъект, субъективтік жақ және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Қаржылық -құқықтық жауапкершілікті құқықтық реттеу қаржылық құқықтың жалпы бөлімінің институты ретінде: түсінігі, маңызы.

2. Мемлекеттік қаржылар саласындағы мемлекеттік мәжбүрлеу: түсінігі, шаралары, өзіне тән белгілері, ерекшеліктері.
3. Мемлекеттік қаржылар саласындағы қаржылық құқық бұзушылық тар: түсінігі, негізгі белгілері, құрамы.
4. Қаржылық-құқықтық жауапкершілік: түсінігі, мақсаты, негізгі белгілері, түрлері, шаралары. Қаржылық құқықтық сипаттағы әкімшілік құқық бұзушылық.

Тезис:

Мемлекетте қаржылық құқық бұзушылықтың аз болуы үшін қаржылық тәртіптің сақталуы тиіс. Қаржылық құқық бұзушылық бұл мемлекеттің қаржы саласына қолданылатын нормативтік құқықтық актілердің сақталмауы, заңға қайшы іс-әрекет жасап, оны орындамау. Қаржылық құқық бұзушылық мынадай белгілерден тұрады: құқыққа қайшы әрекет, кінәнің орын алуы, себепті байланыс, зардаптың болуы, құқық бұзушылық үшін жауаптылықтың көзделуі.

Қаржылық құқық бұзушылық құрамамы субъектіден, объектіден, субъективтік жағы мен объективтік жағынан тұрады. Қаржы аясында жасалған құқық бұзушылықтарды үш топқа бөліп қарастырамыз. Олар қаржылық құқық бұзушылық, әкімшілік құқық бұзушылық және қылмыстық құқық бұзушылық. Осы құқық бұзушылықтардың ішінде негізгі құқық бұзушылық ретінде салық салу аясындағы құқық бұзушылықты атап айтса болады. Салықтық әкімшілік құқық бұзушылық кең таралған түрі. Қаржы саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық. Қандай да нәтижесін мемлекеттің өсіп-дамуының материалдық базасы – қаржыларды қалыптастыратын ең басты қайнар көздерге салықтар мен бюджетке өленетін басқа да міндетті төлемдердің жататыны белгілі. Қаржылық құқық саласының белгілі ғалымы Худяков А.И. өз еңбегінде салықтардың түсінігін беріп қана қоймай, олардың басқа төлем түрлерінен ажыратуға қажетті ерекшеліктерін ашып көрсеткен.

Ұсынылатын нормативтік құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативтік материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы (2014.16.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы (2015.23.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2016.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (2016.22.01. берілген өзгерістермен)
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі) (2016.14.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV (2016.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген).
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М.Қаржылар сала сындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекетті салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.

40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 10 дәріс. Бюджеттік құқық - қаржылық құқықтың басты институты ретіндегі өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Бюджеттік құқық, жергілікті бюджет, республикалық бюджет, төтенше бюджет және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Бюджеттік құқықтың қаржылық құқықтың бір бөлімі ретінде түсінігі. Бюджеттік құқықтың пәні, әдісі, қайнар көздері және қағидалары. Бюджеттік құқықтық қатынастар мен бюджеттік құқықтық нормалардың ұғымы.
2. Бюджеттің түсінігі, “бюджет” терминінің қалыптасуы. Бюджеттің құрылымы. Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі.
3. Республикалық бюджеттің кіріс көздері. Қазақстан Республикасының республикалық бюджетінің шығыстары.
4. Жергілікті бюджеттің кіріс көздері. Қазақстан Республикасының жергілікті бюджетінің шығыстары.

Тезис:

Мемлекеттік қаржылық қатынастарды реттеу саласындағы құрылымын: Қазақстан Республикасының Президенті; Қазақстан Республикасының Парламенті; Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті; Қазақстан Республикасының Үкіметі. Экономикалық жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган. Қаржылық жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган. Қаржыны атқару жөніндегі орталық уәкілетті орган. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі. Ішкі бақылау жөніндегі орталық уәкілетті орган. Мәслихат; Жергілікті атқарушы орган және тағы басқа органдар құрайды.

Қазақстан Республикасының Президентінің құзыреті. Қазақстан Республикасының Президенті қаржылық қатынастарды реттеу саласында: республикалық бюджетті әзірлеу және оның атқарылуы туралы есеп беру тәртібін айқындайды. Республикалық бюджет комиссиясын құрады, ол туралы ережені бекітеді, оның құрамын айқындайды. Қазақстан Республикасының аумағында төтенше мемлекеттік бюджетті енгізу туралы шешім қабылдайды және оны әзірлеу тәртібін айқындайды.

Мемлекеттік жағдай мен республиканың ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттары туралы Қазақстан халқына жыл сайынғы жолдауда алдағы жылға арналған Қазақстан Республикасының бюджет саясатының негізгі бағыттарын айқындайды.

Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын басқару жөніндегі кеңес құрады және ол туралы ережені бекітеді. Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын қалыптастыру және пайдалану тиімділігін арттыру жөнінде, сондай-ақ оны пайдаланудың көлемі мен бағыттары жөнінде шешімдер қабылдайды.

Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын қалыптастыру және пайдалану туралы есептерді бекітеді. Ұлттық Банктің қызметін қадағалайды, есебін бекітеді, төрағасын тағайындайды және босатады. Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасының Парламенті қаржылық қатынастарды реттеу саласында:

Республикалық бюджетті, сондай-ақ республикалық бюджетке өзгерістер мен толықтырулар енгізуді бекітеді. Қазақстан Республикасының Парламенті қаржы саласын реттейтін, атап айтсақ бюджет, салық, кеден, валюталық, сақтандыру, құнды қағаздар тағы басқа қаржылар жөнінде заңдарды қабылдап оларға өзгерістер мен толықтырулар енгізеді. Қазақстан Республикасының Парламенті Қазақстан Республикасының Үкіметінің төрағасын Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкісінің төрағасын тағайындауға келісім береді. Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің республикалық бюджеттің атқарылуы туралы есептерін бекітеді. Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитеті бюджеттік қатынастарды реттеу саласында:

- Республикалық бюджеттің атқарылуына сыртқы бақылауды жүргізу тәртібін белгілейді;
- Ішкі бақылау жөніндегі орталық уәкілетті органмен бірлесіп, мемлекеттік қаржы бақылауының стандарттарын әзірлейді, сондай-ақ оларды бекітеді және олардың сақталуына бақылауды жүзеге асырады;
- Республикалық бюджеттің атқарылуына сыртқы бақылауды жүзеге асырады;
- Төтенше мемлекеттік бюджеттің атқарылуына бақылауды жүзеге асырады.

Бақылау іс-шараларының қорытындылары бойынша қабылданған шешімдердің орындалуын бақылауды жүзеге асырады. Қазақстан Республикасының Үкіметі қаржылық қатынастарды реттеу саласында: Қазақстан Республикасының Парламентіне республикалық бюджетті және оның атқарылуы туралы жылдық есепті табыс етеді; Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетіне республикалық бюджеттің атқарылуы туралы жылдық есепті табыс етеді. Жергілікті ақша қаражат қорларының жобаларын әзірлеу тәртібін айқындайды; Республикалық қаржының атқарылуын қамтамасыз етеді, республикалық және жергілікті бюджеттерді атқару тәртібін айқындайды; тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңды іске асыру туралы қаулы қабылдайды; қарыз алуды жүзеге асырады; шикізат секторы ұйымдарының тізбесін бекітеді; орта мерзімді фискалдық саясат жобасын әзірлеу тәртібін айқындайды; қаржылық инвестициялық жобаларды қарау тәртібін айқындайды. Салықтық емес түсімдерді алуға жауапты және олардың түсуіне бақылауды жүзеге асыратын уәкілетті мемлекеттік органдардың тізбесін, оларды бюджетке аудару тәртібін айқындайды. Мемлекеттік емес қарыздар бойынша мемлекеттік кепілдіктер беру қажеттік туралы шешімдер қабылдайды. Қазақстан Республикасы Үкіметінің мемлекеттік емес қарыздар бойынша мемлекеттік кепілдіктер беру тәртібін, мемлекеттік және мемлекеттік кепілдік берген қарыздарды алу, пайдалану, өту және оларға қызмет көрсету, оларды тіркеу мен есепке алу, мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген борыштың мониторингі мен оны бақару тәртібін айқындайды. Мемлекеттік мекемелердің өз иелігінде қалған тауарларды өткізуден түсетін ақшаны пайдалану тәртібін айқындайды. Қазақстан Республикасы Үкіметінің және жергілікті атқарушы органдардың резервін пайдалану тәртібін айқындайды. Қазақстан Республикасының Ұлттық қорына активтерді есептеу, Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын пайдалану тәртібін айқындайды. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкімен бірлесіп Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын орналастыру үшін рұқсат етілген қаржылық активтердің және материалдық емес активтерді қоспағанда, өзге мүліктің тізбесін айқындайды. Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының жыл сайынғы аудиттің өткізілуін қамтамасыз етеді. Төмен тұрған бюджеттерден жоғары тұрған бюджетке қаржыларды алып қоюлардың және жоғары тұрған бюджеттерден төмен тұрған бюджеттерге қаржылық субвенцияларды аударудың тәртібі мен кезеңділігін айқындайды. Жалпы сипаттағы ресми трансферттер көлемдері есептерінің әдістемесін айқындайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің орта мерзімді фискалдық саясатын бекітеді затта нормаларды бекітеді. Бірыңғай сыныптаманы бекітеді және оны жасау тәртібін айқындайды; Қаржылық бағдарламалардың тиімділігін бағалауды жүргізу тәртібін

айқындайды. Орталық атқарушы органдарды сондай -ақ олардың аумақтық органдарының және оларға ведомствалық бағынысты мемлекеттік мекемелердің штат санына лимитін бекітеді. Жергілікті мемлекеттік басқарудың үлгілік құрылымын және жергілікті атқарушы органдардың штат саны лимитін бекітеді. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкімен Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын қалыптастыру және пайдалану туралы жылдық есепті жасайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің орта мерзімі фискалдық саясатының жобасын әзірлейді; тиісті қаржы жылына арналған республикалық қаржы туралы, қаржыға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заңдардың жобаларын әзірлейді және оларды қарауға Қазақстан Республикасының Үкіметіне табыс етеді; тиісті қаржы жылына арналған республикалық қаржы туралы заңды іске асыру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметі қаулысының жобасын әзірлейді; қаржылық өтім жасаудың және табыс тәртібін айқындайды; мемлекеттік мекемелердің өз иелегінде қалатын тауарларды өткізуден түсетін түсімдер мен ақша шығыстарының болжамын жасау нысанын белгілейді; бюджет түсімдерін болжау әдістемесін айқындайды; бірыңғай бюджет сыныптамасының жобасын әзірлейді; жылдық қаржыландыру жоспарын әзірлейді және бекітеді. республикалық қаржыны нақтылау жөнінде ұсыныстар енгізеді; қаржылық бағдарламалардың тиімділігін бағалауды жүзеге асырады. Мемлекеттік және мемлекет кепілдік қарыз алуды және борышты жоспарлау мен талдау жүзеге асырады. Бюджеттік кредиттеуді жоспарлау мен талдауды жүзеге асырады.

Экономикалық жоспарлау жөніндегі орталық уәкілетті орган қаржылық қатынастарды реттеу саласында:

Республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуының орта мерзімді жоспарының жобасын әзірлейді. Басым қаржылық инвестициялық жобалардың тізбесін қалыптастырады. Гранттарды тартуға басымдылығы бар өтімдердің тізбесін қалыптастырады және оны Қазақстан Республикасының Үкіметіне бекітуге енгізеді. Қаржылық инвестициялар мен гранттардың тиімділігін бағалауды жүргізеді.

Қаржының атқарылуы жөніндегі орталық уәкілетті орган:

Республикалық қаржыны атқарады және жергілікті қаржылардың атқарылуына қызмет көрсетуді жүзеге асырады.

Тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджетке өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заңдардың жобаларын әзірлеуге қатысады. Тиісті қаржы жылына арналған республикалық қаржы туралы заңды іске асыру туралы Қазақстан Республикасы Үкіметі қаулысының жобасын әзірлеуге қатысады. Қаржылық қорға түсетін түсімдерді болжауға және мемлекеттік қаржыға кірістердің түсуі саласындағы мемлекеттік саясаттың мақсаттары мен басымдықтарын айқындауға қатысады.

Республикалық қаржылық қордың түсімдері мен оны қаржыландырудың жиынтық жоспарларын бекітеді және оларға өзгерістер енгізеді. Республикалық бюджеттік бағдарламалардың әкімшілеріне рұқсаттар береді.

Мемлекеттік мекемелерді азаматтық -құқықтық мәмілелерін тіркеуді жүзеге асырады. Мемлекеттік мекемелердің міндеттемелері бойынша төлемдерді жүзеге асырады.

Уақытша бос бюджеттік ақшаны Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкідегі салымдарға орналастырады; Банктік шоттардан шетел валютасын қайта айырбастау тәртібін айқындайды.

Бюджетті ақару жөніндегі орталық уәкілетті органда мемлекеттік мекемелердің шоттарын ашу, жабу және жүргізу тәртібін айқындайды. Бюджеттік есепке алуды жүргізу тәртібін айқындайды. Есептік жасаудың және табыс етудің тәртібін айқындайды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің қарыздарын алады, пайдаланады тіркейді, өтейді және оларға қызмет көрсетеді, бағалы қағаздардың ұйымдастырылған рыногында өзі шығарған мемлекеттік эмиссиялық бағалы қағаздарды сатып алу мен сатуды жүзеге асырады.

Мемлекеттік емес қарыздардың мемлекеттік кепілдіктері бойынша міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз етеді. Бюджет қаражатын игеру мониторингін жүзеге асырады.

Республикалық бюджеттің атқарылуы барысында республикалық бюджеттік бағдарламалардың тиімділігін бағалауды жүзеге асырады. Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуы, бюджеттік есепке алу есептілік жөніндегі әдістемелік басшылықты жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің тапсырмасы бойынша келіссөздер жүргізеді, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қарыздар шарттарына қол қояды, Қазақстан Республикасы Үкіметінің мемлекеттік эмиссиялық бағалы қағаздарын шығарады, мемлекеттік емес қарыздар бойынша мемлекеттік кепілдіктер береді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің қарыздарына және мемлекеттік кепілдіктері бар мемлекеттік емес қарыздарға қызмет көрсетуге екінші деңгейдегі банктерді конкурстық негізде айқындайды және оларға уәкілеттік береді.

Республикалық бюджет қаражаты есебінен бюджет кредиттерінің берілуін, оларға қызмет көрсетілуін және олардың нысаналы пайдаланылуына бақылауды жүзеге асырады, олардың есепке алынуын, мониторингін және қайтарылуы қамтамасыз етеді.

Ішкі бақылау жөніндегі орталық уәкілетті орган:

1. Мемлекеттік қаржылық бақылау объектілері қызметінің Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкесітігіне ішкі бақылауды жүзеге асырады.
2. Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуы ол бойынша есеп және есептілік жүргізу гранттардың мемлекет кепілдік қарыздардың мемлекет активтердің мемлекеттік мекемелердің тауарлар сатуынан түскен өз иеліктерінде қалатын ақшаның пайдаланылуы бөлігінде Қазақстан Республикасының заңдары талаптарының бұзылу себептеріне баға береді.

Бақылау іс-шараларының қорытындылары бойынша қабылданған шешімдердің орындалуына бақылауды жүзеге асырады. Облыс, республикалық маңызы бар қала, астана, аудан әкімдігі: жергілікті бюджет жобасын әзірлейді және оны мәслихатқа табыс етеді. Жергілікті бюджеттің атқарылуын қамтамасыз етеді және мәслихатқа оның атқарылуы туралы жылдық есепті табыс етеді. Тиісті қаржы жылына арналған жергілікті бюджет туралы жергілікті өкілді органның шешімін іске асыру туралы қаулы қабылдайды.

Жергілікті атқарушы органның орта мерзімді фискалдық саясатын бекітеді.

Экономикалық бюджеттік жоспарлау бюджетті атқару жөніндегі жергілікті уәкілетті органдарды құрады.

Облыстың республикалық маңызы бар қаланың астананың ауданның бюджет комиссиясын құрады, ол туралы ережені бекітеді, оның құрамын айқындайды.

Бюджеттік комиссия- бюджет жобасын уақытылы және сапалы әзірлеу мен бюджетті нақтылау және атқару жөнінде ұсыныстар жасауды қамтамасыз ету мақсатында құрылатын комиссия.

Республикалық бюджеттік комиссия және облыстардың республикалық маңызы бар қалалардың астананың ауданның бюджеттік комиссиялары өз қызметін тұрақты негізде жүзеге асырады.

Бюджеттік комиссиялардың құзыретіне: алдағы үш жылдық кезеңге арналған орта мерзімді фискалдық саясат жөнінде ұсыныстар талдап-жасау; тиісті қаржы жылына арналған бюджеттер жобаларының көрсеткіштерін айқындау жөнінде ұсыныстар талдап-жасау.

Алдағы үш жылдық кезеңде және жоспарланып отырған қаржы жылында қаржыландыруға арналған бюджеттік бағдарламаларды іріктеу орта мерзімді фискалдық саясатты негізге ала отырып, оларды іске асыру тетігін айқындай жөнінде ұсыныстар талдап-жасау.

Республикалық немесе жергілікті бюджеттердің шығыстарын ұлғайтуды немесе түсімдерін қысқартуды көздейтін нормативтік құқықтық актілердің жобалары бойынша ұсыныстар талдап-жасау.

Тиісті қаржы жылына арналған бюджеттерді нақтылау жөнінде ұсыныстар талдап-жасау. Бюджеттік бағдарламалардың іске асырылуын бағалау нәтижелерін қарау және сролар бойынша ұсыныстар талдап-жасау.

Бюджеттік жоспарлау өшіндегі орталық немесе жергілікті уәкілетті органдар тиісінше бюджеттік комиссияның отырыстарын өткізеді, оның жұмысын жоспарлайды, оның шешімдерінің іске асырылуына жалпы бақылауды жүзеге асырады және комиссия жүзеге асыратын қызметке жауапты болады.

Бюджеттік комиссияның төрағасы болмаған кезде оның функцияларын бюджеттік комиссия өрағасының өзі тағайындаған орынбасары орындайды. Бюджеттік комиссияның хатшысы бюджеттік комиссияның қызметін қамтамасыз ету жөніндегі жұмысты үйлестіреді, бюджеттік комиссия отырыстарының хаттамаларын дайындайды.

Жұмыс органы бюджеттік комиссия айқындайтын мерзімдер мен күн тәртіптеріне сәйкес бюджеттік комиссияның отырыстарына материалдар дайындайды. Бюджеттік жоспарлау жоспарланып отырған кезеңге арналған бюджет түсімдерінің көлемін және басымдықты ескере отырып, мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму міндеттеріне сәйкес оларды пайдалану бағыттарын айқындау жөніндегі ұсыныстарды әзірлеу процесі болып табылады.

Бюджет бірқаржы жылына жоспарланады. Кезекті қаржы жылына арналған бюджеттің жобасымен бір мезгілде алдағы үш жылдық кезеңге арналған бюджеттің болжамы жасалады.

Республикалық бюджеттің жобасын әзірлеу тәртібін Қазақстан Республикасының Президенті айқындайды. Жергілікті бюджеттердің жобаларын әзірлеу тәртібін Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайды. Қазақстан Республикасы Үкіметінің алдағы үш жылдық кезеңге арналған орта мерзімді фискалдық саясатын Қазақстан Республикасының Үкіметі ағымдағы жылдың 1 - маусымына дейін бекітеді және ол міндетті түрде жариялануға жатады.

Жергілікті атқарушы органның алдағы үш жылдық кезеңге арналған орта мерзімде фискалдық саясатын жергілікті атқарушы органдар ағымдағы жылдың 1 шілдесіне дейін бекітеді және ол міндетті түрде жариялануға жатады.

Орта мерзімді фискалдық саясатты әзірлеу тәртібін Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейді.

Заттай нормалар – қажетті материалдық немесе материалдық емес игіліктерді тұтынудың немесе пайдаланудың заттай көрсеткіштері. Заттай нормаларды қолдану бюджетті жоспарлау мен атқарылу кезінде міндетті болып табылады.

Заттай нормаларды ортақ мемлекеттік органдар әзірлейді және Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді.

Орталық мемлекеттік органдар мемлекеттік бюджеттің және республиканың әлеуметтік-экономикалық дамуының болжамды көрсеткіштерін ескере отырып, Республикалық бюджет комиссиясының қарауына заттай нормаларды өзгерту немесе олардың күшін жою туралы ұсыныстар енгізу құқылы.

Бюджет түсімдерін болжауды республиканың немесе аймақтық орта мерзімді әлеуметтік-экономикалық даму жоспары және үш жылдық кезеңге арналған орта мерзімді фискалдық саясат негізінде бюджеттік жоспарлау жөніндегі уәкілетті орган жүзеге асырады. Тауарлардың құны түріндегі бюджетке түсімдерді көрсетуге гранттар алған кезде ғана, сондай -ақ тек Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шартта көзделген жағдайлар жол беріледі.

Ұсынылатын нормативтік құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 28 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусым дағы № 211-V Заңы
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Респ убликасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31 -тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы.
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.

28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 11 дәріс. Салықтық құқығы – қаржылық құқықтың институты ретіндегі өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Салықтық құқық, салық, баж, төлем, салық объектілері, салық субъектілері және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Салықтық құқықтың пәні, әдісі, қайнар көздері және қағидалары. Салықтық құқықтық қатынастардың субъектілері.
2. Салықтардың қалыптасу тарихы және ерте кездегі салықтардың түрлері.
3. Салықтың түсінігі, құрамы және салықтың түрлері. Салықтың атқаратын рөлі. Салықтардың жіктелуі. Қазақстан Республикасының салық жүйесі.

Тезис:

Салықтық құқық деп, салық төлеуші мен мемлекет немесе мемлекеттік органдар арасында пайда болатын құқықтық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығын айтамыз. Салықтық құқықтың пәнін осы салық салау саласындағы туындайтын қоғамдық қатынастар тобы. Салықтық құқық та басқа құқық тәрізді құқықтық реттеу әдістерінен тұрады. Олардың ішінде басты құқықтық реттеу әдіс – императивті, өктем әдіс болып табылады. Салықтық құқық қаржылық құқықтың бір бөлімі болғанымен, өзіне тән құқық жүйесін құрайды. Ғалымдардың тұжырымы бойынша салықтық құқықтық жүйесі жалпы және ерекше бөлімнен тұратын құқықтық институттардан ұрады. Салық тек мемлекеттік -өктем түрде белгіленген төлем.

Салықтарды белгілеу және алу кезінде мемлекет салық төлеушілердің келісімін, ерік білдіруін қажет қылмайды. Салық – еріксіз төлем болып табылады. Салық төлеушілер мемлекеттің біржақты-өктем ерік білдіруінің нәтижесінде салықты еріксіз түрде төлеуге мәжбүр болады. Салық – меншік нысаны ауысатын өпем. Мемлекеттік емес заңды тұлғалар мен жеке тұлғалардың меншігіндегі ақшалар мемлекет меншігіне айналады.

Салық туралы ұғым ерте заманнан қалыптасқан. Қазіргі таңда Қазақстан

Республикасының “Салық және бюджетке төленетін міндетті төлемдер” Салық кодексіне сәйкес, салық дегеніміз – мемлекеттік органмен қамтамасыз етілетін, бюджетке төленетін міндетті, қайтарымсыз ақшалай төлем. Салық кодексінде көзделгендей салықтың төғыз түрі бар, мысалға, жеке табыс салығы, корпорациялық табыс салығы, жер салығы, мүлік салығы, әлеуметтік салық, акциздер, т.б. салықтан басқа да міндетті төлемдер болады, атап айтатын болсақ: төлем ақылар, алымдар, баж және кедендік төлемдер.

Салық салу объектісіне байланысты салықтыр тікелей және жанама болып бөлінеді. Тікелей салықтар, яғни жеке және заңды тұлғалардың табыстары мен мүліктеріне тікелей, нақты белгіленетін салықтар. Жанама салықтар тауарлардың бағасы мен жүрсетілген қызметтердің тарифтері арқылы алынатын салықтар. Салықтар бақа да белгілерге байланысты жіктеледі.

Салықтық құқықтық қатынастардың субъектілеріне:

- мемлекет;
- мемлекеттік органдар;
- заңды тұлғалар;
- жеке тұлғалар;

Аталған субъектілерді формасына, құқықтық жағдайына байланысты тағы да жіктеуге болады. Салықтық құқықтық қатынастарды субъектілердің арасында негізге субъект – салық төлеушілер болып табылады. Мемлекетіміздің өсіп-өркендеуі, экономикасының тұрақты болуы үшін салықтық құқықтық рөлі аса маңызды болып табылады.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі №480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 28 тамыздағы N 858 Жарлығы (2014.16.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусым дағы № 211-V Заңы (2015.23.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі (2016.22.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім) (2015.24.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы

14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
16. 2013 жьбы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М.Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекетті салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 12 дәріс. Қаржылық-банктік құқық - қаржылық құқықтың бөлімі ретіндегі өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Қаржылық-банктік құқық, Ұлттық банк, Даму банкі, екінші деңгейдегі банктер және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Қаржылық -банктік құқықтың пәні, қайнар көздері, құқықтық реттеу әдістері мен жүйесі.
2. Банк ұғымы. Қазақстан Республикасының банктік жүйесі.
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құрылымы, оның өкілеттілігі.
4. Екінші деңгейдегі банктердің құқықтық жағдайы.

Тезис:

Қазақстан Республикасының банктік жүйесі екі деңгейден тұрады. Біріншідеңгейлі бан – Ұлттық Банк. Ұлттық Банктің қысқа мерзімді ноталарын бір аукционда ұсыну көлемі 31 млрд. теңгеден 150 млрд. теңгеге дейін біртіндеп ұлғайтылды. 2006 жылы 3,8 трлн. теңге көлемінде ноталар шығарылды, бұл 2005 жылға қарағанда 2,0 есе көп.

Айналыстағы ноталар көлемі 2006 жылы 3,3 есеге 533,1 млрд. теңгеге дейін артты. 2006 жылғы 12 шілдеден бастап Ұлттық Банк жаңа Ең төменгі резервтік талаптар (ЕРТ) туралы ереже енгізді. Ол бойынша банктің ЕРТ нормативтеріне кіретін міндеттемелерінің құрылымы біраз кеңейтілді. Сонымен қатар ең төменгі нормативтік талаптардың мынадай жіктелген нормативтері енгізілді: банктің міндеттемелері үшін 6% және өзге міндеттемелері үшін 8%.

18 шілдеден бастап екінші деңгейдегі банктер алғашқы рет жаңа ереженің талаптарына сәйкес ең төменгі резервтік талаптарды есептей бастады, ал 20 шілдеден бастап резервтік активтерін қалыптастыра бастады. Ережеге өзгерістердің енгізілуі ең төменгі резервтік талаптардың ұлғаюына әкеп соқты, ол өз кезегінде резервтік активтердің өсуіне әкелді. 2006 жылғы 1 шілдеден бастап Ұлттық қордың қаражатын қалыптастыру және пайдалану механизмінің өзгеруіне байланысты Ұлттық Банк Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының активтерін айырбастаудың және қайта айырбастаудың жаңа ережесін қабылдады (2006 жылғы 25 шілдедегі № 67). Осы Ережеге сәйкес Ұлттық Банк алтын валюта активтерінен Ұлттық қор үшін шетел валютасын сатып алумен қатар ішкі нарықтан шетел валютасын сатып ала алады.

Ұлттық Банк Қызметінің 2007-2009 жылдар арналған негізгі бағыттары . «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 29-бабына сәйкес Ұлттық Банктің ақша -кредит саясатының негізгі мақсаты баға тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады.

Ақша-кредит саясатының негізгі бағыттары жыл сайын алдағы 3 жылға, ақша -кредит саясатының 3 жылға арналған негізгі көрсеткіштерінің болжамдарын қоса және алдыңғы жылға арналған шараларды нақтылай отырып айқындалады.

Ақша-кредит саясатының 2007 -2009 жылдар арналған көрсеткіштерінің болжамдарын әзірлеу трансмиссиялық механизм үлгісі пайдаланылды. Есептеу кезінде орташа мерзімді кенде әлемдік экономиканың өсу қарқыны және әлемдік тауар нарықтарының конъюктурасы Қазақстан экономикасының дамуына қолайлы жағдай жасайтын болады деген болжамдар пайдаланылудан Басқа, есе птеулер мен ұсыныстар негізіне Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының 2007-2009 жылдар арналған орта мерзімді жоспарының (бұдан әрі – Орта мерзімді жоспар) өлшемдері алынды.

Сонымен бірге, республикалық бюджеттің 2007 жылға арналған жобасына сәйкес, республикалық бюджеттің 2007 жылға арналған шығыстары бюджеттің 2006 жылғы шығыстарымен салыстырғанда 28,1%-ға көбейеді деп болжанып отыр. Инфляцияға болжам Филипс қисығы негізінде жасалды, ол ІЖӨ -нің әлуетті деңгейінен, инфляциялық күтулерден және еңбекақыдан ауықуы арасындағы теориялық өзара байланысты көрсетеді.

Соңғы көрсеткіштер, өз кезегінде, экономикаға берілген кредиттер, айырбас бағамы, ақша массасы және басқа да көрсеткіштер арқылы айқындалады. Сыртқы борыш қарастырылатын үлгілерге тікелей кірмейді.

2007-2009 жылдарға арналған әлуетті инфляцияға P-star үлгісі бойынша жасалған болжам біршама шетел капиталының әкелініп, ішкі қаржы нарығындағы өтімділіктің асып кетуі, мемлекеттік бюджет шыстарының өсуі жағдайларында орта мерзімді кезеңде инфляция динамикасының төмендеу үрдісі болғанымен экономиканы дамытудың инфляциялық аясының сақталатындығын көрсетеді.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәірдегі № 480 – V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 28 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусым дағы № 211-V Заңы
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
12. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
13. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
14. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
15. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы [http: //www.akorda.kz](http://www.akorda.kz).
16. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
17. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
20. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы.

21. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

22. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
23. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристь, 1995.
24. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
25. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
26. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристь, 1999.
27. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
28. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
30. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
31. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Москва, Юрайт, 2000
32. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
33. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
34. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
35. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
36. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
37. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
38. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
39. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
40. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
41. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 13 дәріс. Қаржылық-сақтандыру құқығы - қаржылық құқықтың институты ретіндегі өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Қаржылық-сақтандыру құқығы, сақтандыру, сақтандыру құқығының пәні, сақтандыру құқығының әдісі, сақтандыру құқығының қайнар көздері, сақтандыру құқығының қағидалары және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Сақтандыру құқығының пәні, әдісі, қайнар көздері және қағидалары. Сақтандыру құқығы қаржылық құқықтың ерекше бөлімінің бір институты ретінде түсінігі. Қазақстан Республикасындағы сақтандыру құқығының қалыптасу жағдайлары.
2. Сақтандырудың түсінігі мен оның түрлері. Сақтандырудың күрделі формалары. Қазақстан Республикасындағы сақтандыру қызметінің түсінігі және дамуы. Сақтандыру қатынастарының қатысушылары.

Тезис:

Кең мағынада “сақтандыру” қандай да бір келеңсіз жағдайлардан сақтауды, қорғауды білдіреді. “Сақтандыру” сөзі “страх” – қорқыныш, үрей деген сөзден шыққан.

Сақтандыру құқығы қаржылық құқықтың ерекше бөлімінің бір институты. Сақтандыру қатынастары Қазақстан Республикасының “Сақтандыру қызметі туралы” Замен реттеледі.

Сақтандыру қатынастарының негізгі қатысушылары болып сақтанушы мен сақтандырушы болып табылады. Сақтанушы – сақтану үшін сақтандырушыға сақтандыру өтемін төлейтін тұлға.

Сақтандырушы – сақтандыру төлемі арқылы сақтанатын тұлғаны сақтандырушы субъект. Сақтандыру ісі бойынша сақтандырылған тұлға, сақтандыру төлемі, сақтандыру өтемі, сақтандыру жағдайы, сақтандырудың объектісі, сақтандырудың пәні және сақтандыру тәуекелі болады.

Сақтандыру өзінің сипатына байланысты бірнеше түрлерге бөліп қарастырылады. Сақтандыру міндеттілік дәрежесіне байланысты ерікті сақтандыру және міндетті сақтандыру, объектісіне байланысты жеке сақтандыру және мүліктік сақтандыру болып бөлінеді. Міндетті сақтандыруда сақтандыру заңмен екінші тараптарға жүктеледі, яғни міндетті болып табылады. Ал, ерікті сақтандыру бойынша ондай мәжбүрлеу болмайды.

Сақтандыру қызметін жүзеге асыру үшін сақтандыру ұйымдарын құру жағдайлары Қазақстан Республикасының “Сақтандыру қызметі туралы” Заңында қарастырылған.

Жеке және заңды тұлғалар – Қазақстан Республикасының резиденттері мен резидент еместері ~~за~~ және уәкілетті мемлекеттік органның өзге де нормативтік құқықтық актілерінде көзделген талаптарды ескере отырып, сақтандыру ұйымдарының құрылтайшылары және акционерлері бола алады. Мемлекет өзі құрылтайшысы немесе акционері болып табылатын сақтандыру ұйымының міндеттемелері бойынша, егер Қазақстан Республикасының заң актілерінде өзгеше көзделмесе, оның жарғылық капиталына салған қаражаты шегінде жауапты болады.

Сақтандыру ұйымын құруға рұқсат алу үшін уәкілетті мемлекеттік органға мынадай құжаттар табыс етіледі:

- ❖ сақтандыру ұйымын құруға рұқсат алуға өтініш;
- ❖ нотариат куәландырған және заңдарда белгіленген тәртіппен ресімделген құрылтай құжаттарының үш данасы;
- ❖ сақтандыру ұйымын құру туралы шешім қабылданғанын дәлелдейтін құжаттар;
- ❖ құрылатын сақтандыру ұйымының таяаудағы үш жылға арналған актуариймен куәландырылған ұйымдастыру шараларының жоспарын, т.б.;
- ❖ өтініш берушінің құрылтайшылары атынан өтініш беру өкілеттігін растайтын нотариат куәландырған құжат.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі №480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусым дағы № 211-V Заңы
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы

8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы [http: //www.akorda.kz](http://www.akorda.kz).
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы.
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристъ, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристъ, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М.Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқ ару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекетті салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.

39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Тақырып 14 дәріс. Қаржылық-шаруашылық құқығы - қаржылық құқықтың институты ретіндегі өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: Қаржылық-шаруашылық құқығы, шаруашылық құқығының пәні, шаруашылық құқығының әдісі, шаруашылық құқығының қайнар көздері, шаруашылық құқығының қағидалары және т.б.

Негізгі сұрақтар:

1. Қаржылық – шаруашылық құқықтың қаржылық құқықтың бір бөлімі ретінде түсінігі.
2. Қаржылық – шаруашылық құқықтың пәні, әдісі, қайнар көздері және қағидалары.
3. Қаржылық – шаруашылық құқықтың қаржылық құқықтың бір бөлімі ретінде түсінігі.
4. Қаржылық – шаруашылық құқықтың пәні, әдісі, қайнар көздері және қағидалары.

Тезис:

Мемлекеттік мекемелер мен мемлекеттік кәсіпорындар. Мемлекеттік кәсіпорындардың шаруашылық – қаржылық және өндірістік бағытының негізі. Мемлекеттік кәсіпорындар шаруашылық жүргізу құқығына негізделген. Мемлекеттік кәсіпорындар жедел бақару құқығына да негізделген, сондай мақсаттарда қызметін жүзеге асырады. Республикалық мемлекеттік кәсіпорындар. Коммуналдық мемлекеттік кәсіпорындар.

Қаржылық құқықтың қаржылық – шаруашылық құқығы мемлекеттік мекемелер мен кәсіпорындардың құқықтық жағдайын қарастырады. Қаржылық – шаруашылық құқықтың пәні болып мемлекеттік кәсіпорындардың қызметін жүзеге асыру барысында пайда болатын қоғамдық қатынастар жиынтығы.

Мемлекеттік кәсіпорындарға, шаруашылық жүргізу құқығына негізделген және жедел бақару құқығына да негізделген кәсіпорындар жатады. Мемлекеттік меншік нысанғына байланысты кәсіпорындар мынадай төмендегі түрлерге бөлінеді: Республикалық меншікте болатын кәсіпорындар – мемлекеттік республикалық кәсіпорындар; Коммуналдық меншікте болатын кәсіпорындар – мемлекеттік коммуналдық мекемелер.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы

6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы [http: //www.akorda.kz](http://www.akorda.kz).
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы
21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы.
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристъ, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристъ, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М.Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекеттің салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.

35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.

Дәріс. 15 Тақырып. Мемлекеттік несиелеудің құқықтық негіздері мен шарттардың өзекті мәселелері.

Түйінді сөздер: мемлекеттік несие, несие, несие саясаты, несие түрлері, мемлекеттік қарыз алу, қарыз алуды өтеу, жауаптылық мәселесі.

1. Мемлекеттік несиелеудің ұғымы және жалпы сипаттамасы. Несиелік қатынастардың субъектілері. Мемлекеттік несиелеудің түрлері.
2. Мемлекеттік қарыз алу: ұғымы мен тәртібі. Мемлекеттік қарыз алудың түрлері мен нысандары.
3. Мемлекеттік несиелеу саласындағы шарттардың құқықтық табиғаты.

Тезис:

Жылжымайтын мүліктермен операцияларды жүзеге асыру үшін ипотекалық несиелеу жүйесінің барлық звеноларының қызметтерін реттейтін заңды нормалардың қажет екендігі белгілі.

Кепілдік құқықтың негізгі көзі, яғни соған байланысты ипотекалық несиелеуді жүзеге асыру кезіндегі негізгі құқықтық норма Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі болып табылады. Сонымен қатар мынандай нормативті-құқықтық актілермен де реттеледі:

1. «Жер туралы» Заң (соңғы өзгертулер мен толықтыруларды есепке алғанда);
2. «Жылжымайтын мүліктер құқығын және сонымен байланысты келісімдерді тіркеу туралы» Заң және т.б.

Жеке тұлғалар банктен ипотекалық несие алған жағдайда банк пен клиенттің арасында жазбаша түрде ипотекалық келісім-шарт толтырылады. Оған кепіл беруші, кепіл ұстаушы тұлғалар қол қояды. Ипотекалық құқық ипотекалық келісім-шарт тіркеуден өткен кезден бастап пайда болады. Ипотекалық келісім -шартты нотариалдық куәландыру екі жақтың өзара келісімдері бойынша жүзеге асады.

Ипотекалық келісім-шарттың субъектілері болып мыналар табылады:

- ипотекалық келісімге қатысушы тұлғалар, яғни кепіл беруші және кепілді ұстаушы — заңды және жеке тұлғалар;
- тіркеуші орган;
- бірыңғай кепілдік реестрді ұстаушы.

Ипотекалық келісім-шартта төмендегідей реквизиттер міндетті түрде көрсетілуі керек:

- кепіл беруші мен кепілді ұстаушының толық аттары, орналасқан
- негізгі міндеттеменің мәні, оның мөлшері және орындалу мерзімі;
- кепілге алынған жылжымайтын мүліктердің тізімі және олардың орналасқан жерлері;

- екі жақтың міндеттері мен құқықтары;
- т.б. қажет деп табылған шарттар.

Ипотекалық несиелеуді ұйымдастыру үшін жеке тұлғалардан мынандай құжаттар өткізу талап етіледі:

1. жазбаша үрдегі өтініш. Онда алынатын несие со масының мақсаттары нақты көрсетілуі керек;
2. қарыз алушы жеке тұлғаның жеке басын куәландыратын құжаттар көшірмесі;
3. тұрақты жұмыс орнынан соңғы бір жылдағы айлық жалақысы туралы анықтама қағаз, сонымен бірге, бар болған жағдайларда тағы басқа қандай көздер есебінен табыс алып отыратындығы туралы анықтама қағаз;
4. өз меншігіндегі өтімділігі өте жоғары мүліктердің бар екендігін дәлелдейтін құжаттар және нақты кепіл ретінде қай мүліктің қалдыратының көрсетуі керек, яни сол мүлік туралы құжаттардың түп -нұсқасы банкке өткізілуі қажет. Егер кепіл ретіндегі мүлік бірнеше тұлғаның меншігінде болса, онда сол тұлғалардың келісімдері талап етілулері керек;
5. қажет болған жағдайларда т.б. құжаттар өткізіледі.

Сонымен банктерді тәжірибесінде қолданылатын ипотекалық несиелеу процесінің өзіндік кезеңдері болады Яғни, несиелік процесс ипотекалық несиеге деген өтінішті өңдеуден басталып, оны толық қайтарумен аяқталынады. Әр кезеңде пайдаланылатын ипотекалық несиелеу механизмінің элементтері несиелік операциялардың сапалы сипатын бере отырып, оларды жүзеге асырылу техникасын білдіреді. Ипотекалық несиелеу процесі мынандай кезеңдерді қамтиды:

1. несиеге деген өтінішті қарау;
2. клиенттің несиелік қабілеттілігін талдау;
3. несиелік келісім-шарт жасасу;
4. несие беру;
5. несиелік мәміленің орындалуына бақылау жасау.

Сонымен несиелік процесс үш белгілі -бір банктің қабылдаған және белгілі -бір тізбектілік негізінде орындалтын несиелік операцияларды жүзеге асыру әдісі болып табылады. Несиелік процесті іске асыру үшін ең алдымен банкте дайындық кезеңдері жасалуы керек. Яғни, елдегі жалпы макроэкономикалық жағдайларға бағалау жүргізіледі және банктің әртүрлі категориялардағы қарыз алушылармен жұмыс істеуге дайын екендігі тексеріледі. Ол үшін и потекалық несиелеу процесіне қажетті бірнеше ішкі банктік нормативті құжаттар қабылданады. Содан кейін несиелік ресурстарға деген қажеттіліктері бар клиенттерден өтініштер қабылданады. Өтініштерде көрсетілген мақсаттар тексеріліп, олардың банктің несиелік саясатында жүрсетілген бағыттармен сәйкестілігі қаралады.

Олар сәйкес келген жағдайларда берілетін несиенің түріне байланыты несие алуға қажетті құжаттар жинақталады, содан кейін оларға, яғни өтінішпен бірге өткізілген құжаттарға талдаулар жүргізіледі. Ең алдымен, жеке ұлғалар үшін олардың айлық табыстары мен шығындарына салыстырулар жүргізу негіздерінде клиенттердің несиелік қабілеттіліктеріне талдаулар жасалады.

Соған байланысты несиелік инспектор несиелік келісімнің тиімділіктері туралы қорытындылар жасайды. Қазіргі банктік тәжірибеде банктер тарапынан негізгі көңіл берілетін несиені қамтамасыз ету мәселелерін шешуге бөлінеді. Сондықтан, қамтамасыз ету үшін алынатын мүліктерге дұрыс бағалау жүргізу талап етіледі. Осы мәселелердің барлығы банкті толық қанағаттандырғаннан кейін банк пен клиенттің арасында несиелік келісім-шарт бекітіледі.

I. Несиені өтеу көздеріне байланысты:

а) клиенттің өзіндік ақша қаражаттары, яғни табыстары есебінен;

- б) несиені қамтамасыз ету үшін кепілдеме берген басқа заңды тұлғалардың банктік шотынан ақша қаражаттарын алу есебінен;
- в) басқа банктен несие алу жолымен немесе т.б. көздер есебінен (өз меншігіндегі активтерді стау есебінен)

II. Несиені өтеу мерзіміне байланысты:

- а) несиені алдын ала белгіленген нақты мерзімде толық сомада өтеу;
- б) несиені өтеу мерзімін кейінге шегіндіру;
- в) несиені белгіленген мерзімінен бұрын өтеу.

Банктен берілген несиені өтеу тәртібі міндетті түрде несиелік келісім -шартта көрсетіледі. Несие өз уақытында өтелмеген жағдайда, яғни өтеу мерзімі кейінге шегіндірілсе, онда қарыз алушы тұлға неғұрлым жоғары пайыз төлейді.

Ұсынылатын нормативті құқықтық актілер мен әдебиеттер

Нормативті материал:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылы 30 тамыз)
2. «Құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ
3. «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек Кодексі
5. «Кәсіптік одақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 27 маусымдағы № 211-V Заңы
6. «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Кодексі
7. Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы 2001 ж. 23 қаңтардағы № 148-II Қазақстан Республикасының Заңы
8. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңы
9. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлім)
10. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (1999 ж. 1 шілдедегі № 409-1) (ерекше бөлім)
11. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі
12. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс -қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы
13. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы
14. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 99-IV Салық кодексі (Салық кодексі)
15. «Қазақстан Республикасының Бюджет Кодексі» 2008 жылғы 4 желтоқсан № 95-IV
16. 2013 жылы 26 маусымдағы «Қазақстан Республикасының жаңа бюджет саясатының тұжырымдамасы» атты Қазақстан Республикасы Президентінің №590 Жарлығы <http://www.akorda.kz>.
17. «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V Кодексі
18. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30-наурыздағы «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы Заңы.
19. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 31-тамыздағы «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы Заңы.
20. Қазақстан Республикасының Даму банкісі туралы Қазақстан Республикасының 25.04.2001 жылғы Заңы

21. Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 17-маусымдағы “Валюталық реттеу және бақылау туралы” Заңы
22. Қазақстан Республикасының 2000жылғы 18 желтоқсандағы “Сақтандыру қызметі туралы” Заңы.

Әдебиеттер

23. Бабич А.М., Павлова Л.Н. Финансы, Москва, ИД ФБК-ПРЕСС, 2000
24. Бельский К.С. Финансовое право. М., Юристъ, 1995.
25. Годме Поль М. Финансовое право. М., Прогресс, 1978.
26. Дробозина Л.А. Финансы Москва, Юнити, 2000
27. Карасева М.В. Финансовое право. М., Юристъ, 1999.
28. Листопад А.Д. Финансовая деятельность таможенных органов Российской Федерации. М., РИО РТА, 1996.
29. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М.Қаржылар саласындағы мемлекеттік басқару. Алматы, 1998.
30. Мухитдинов Н.Б., Найманбаев С.М. Мемлекетті салықтық қызметінің құқықтық негіздері. Алматы, 1998.
31. Рассолов М.М. Финансовое право. Москва, Юнити, 2001
32. Романовский М.В., Врублевский О.В., Сабанти Б.М. Финансы. Мочква, Юрайт, 2000
33. Химичева Н.Н. Финансовое право. М. БЕК, 1998.
34. Химичева Н.Н. Налоговое право. М. БЕК, 1997.
35. Худяков А.И. Финансовое право Республики Казахстан, Алматы, 2002
36. Худяков А.И. Основы теории финансового права. Алматы, 1995.
37. Худяков А.И. Финансовое право РК. Алматы, 2001.
38. Худяков А.И. Страхование право РК. Алматы, 1997.
39. Худяков А.И. Налоговое право РК. Алматы, 2003.
40. Худяков А.И., Найманбаев С.М. Русско-казахский финансово-правовой толковый словарь. Алматы, 1997.
41. Найманбаев С.М. ҚР қаржылық құқығы. Алматы, 1994.
42. Жуйриков К.К., Ким Г.В. Государственное страхование в Казахстане. Алма-Ата, 1992.